

M. Polak
O. 1332

MEGYEI MONOGRAFIÁK.

MAGYARORSZÁG KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTA.

KÖZREBOCSÁTJA A M. T. AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
HOZZÁJÁRHULÁSÁVAL A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSULAT.

8. 4. 16.

MÁRAMAROS MEGYE.

IRTA

NYEGRE LÁSZLÓ

ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐ.

KÜI ÖNLENYOMAT

A „KÖZGAZDASÁGI SZEMLE” 1900. ÉVI NOVEMBERI ÉS DECEMBERI FÜZETEIBŐL.

Ára 60 fillér.

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA RESZVÉNYTÁRSASÁG

1900.

Eddigelé a következő monografiák jelentek meg:

- I. kötet (szerkesztette Körösi József.)
1891. Körösi József . . . Bevezetés.
1. Grünwald Béla Zólyom megye.
2. Szmrecsányi Arisztid Liptó megye.
3. Pisztóry Mór Pozsony város.
4. Sváb Frigyes Szepes megye
5. Ifj. Kubinyi Miklós Árva megye.
- II. Ifj. gróf Széchenyi Imre Somogy m. (1892.)
- III. Gaál Jenő Békés megye (1892.)
- IV. Gaál Jenő Csanád m. (1892.)
- V. Ballagi Géza Zemplén m. (1893.)
- VI. Berényi Pál Sopron m. (1895.)
- VII. Thuróczy Károly Nyitra megye (1896.)

M. Pol.
O. 1332.

MEGYEI MONOGRAFIÁK.

MAGYAORSZÁG KÖZGAZDASÁGI ÉS KÖZMŰVELŐDÉSI ÁLLAPOTA.

KÖZREBOCSÁTJA A M. T. AKADÉMIA NEMZETGAZDASÁGI BIZOTTSÁGÁNAK
HOZZÁJÁRULÁSÁVAL A MAGYAR KÖZGAZDASÁGI TÁRSULAT.

MÁRAMAROS MEGYE.

IRTA

NYEGRE LÁSZLÓ

ORSZÁGGVÜLÉSI KÉPVISELŐ.

KÜLÖNLENYOMAT

A „KÖZGAZDASÁGI SZEMLE” 1900. ÉVI NOVEMBERI ÉS DECEMBERI FÜZETEIBŐL.

Ára 60 fillér.

BUDAPEST

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

1900.

MAGYARORSZÁGI
KÖNYVTÁRA

Máramarosmegye története a honfoglalás utáni első századokban a történelem homályában vész el. A legrégebbi időkből mint »terra« említtetik. Mint vármegye először 1199-ben fordul elő. Történeti multjának központja a huszti vár, melynek építése biztos adatok hiányában combinative a IV. Béla alatti tatárjárás utáni időre tehető s melynek romjaihoz a megye lakossága önzetlen haza- és szabadságszeretetének sokszor vérkeresztséget is kiállott emlékei fűződnek. A megye 1556-ban Erdélyországhoz csatoltatván, részt vett annak minden viszontagságaiban, míg aztán az 1715 : XCII. t.-cikkkel ismét az anyaországhoz csatoltatott. A megye minden fia büszkén gondol vissza azokra az időkre, a midőn elődeik a Rákóczyak korában, a szabadságharcban és mindig, a mikor az alkotmány, a szabadság veszélyben forgott, vallási és nemzetiségi különbség nélkül mindig együtt és mindig egyek voltak az édes magyar haza iránti lángoló szeretetökben s ha kellett, a tettek mezején.

Ez az ő gazdagságuk. S azonkívül a sok természeti kincs, melyek közt a megye szegény lakosai úgy járnak, mint a bányász a mérhetlen kincseket rejtő bányákban. Mesés kincsek között jár, milliókat érő kincset hoz fel s ő maga alig képes a legnyomorultabbul tengetni életét.

* * *

Máramaros vármegye hazánk északkeleti határán fekszik, nyugatról Bereg, Ugocsa és Szathmár megyék, keletről Bukovina és Galiczia, éjszokról Galiczia, délről Besztercze-Naszód vármegye által környezve.

Területe: 9116 négyszög-kilométer a legutóbbi hivatalos adatok szerint s így nagyságra az ország ötödik vármegyéje. (Itt a netaláni viták megelőzése végett megjegyzem, hogy

a megye területe korábban 10.354 km² kiterjedésben s ekként az ország 4-ik vármegyéjeként szerepelt, a legutóbbi — általam is használt — hivatalos adat azonban e számot s ezzel a sorrendet is leszállítja, miután Pest-Pilis- és Solt-, Bihar- és Krassó-Szörénymegyén kívül a 9568 km² kiterjedésű Torontálmegye is megelőzi.)

Máramarosmegye északnyugatról délkeletnek nyulva, alakjára nézve sokszöget mutat s az ország leghegyesebb vármegyéi közé tartozik. Egész területének mintegy $\frac{8}{10}$ -e részint sűrű erdőségekkel, részint gazdag havasi és kopárabb hegyi legelőkkel, sok helyen irtott területekkel takart hegységekből áll. A Vihorlat-Guttin hegység trachit hegyláncolata mellett, mely a megye nyugati és délnyugati részén vonul el, Ugocsamegye felől a megye területére lépve, minden oldalról hegyláncolatokkal környezetten érkezünk, folyvást a Tisza folyó mellett haladva, a megyének Husztótól Nagy-Bocskó határáig terjedő s mintegy 5—600 km² kiterjedésű, mezőgazdasági szempontból is legtermékenyebb lapályára.

E völgyből tűnnek fel előttünk: az északkeleti határláncolat, melyet kárpáti, vagy erdős hegységnek, vagy Beszkideknek is neveznek és annak kiágazásai: a Borsova hegység és a »Máramarosi havasok csoportja«, körülbelül 1300 méter magasságig erdővel, és pedig az alantabbi részen csekély arányban tölgyesekkel, feljebb bükkal, az 1000 méter magasságon felül már javarészt fenyvesekkel borítva, míg a magasabb régiókban következnek aztán a rendszerint kúpalakú, a legszebb flóra által borított s az állattenyésztés szempontjából valóban kincseket képviselő havasi rétek és legelők. Majd később feltűnnek az erdélyi északi határláncolat egyes kiemelkedő pontjai a 2311 méter magas Pietroszszal, míg a déli oldalon ott van a Tisza folyót a megye nyugati határáig nyomon kísérő Vihorlat-Guttin hegyláncolat, túlnyomólag egyenletes alakzataival.

A felsorolt hegyláncok kiágazásai által alkotott, nagyobbára szűk völgyek közt hömpölyögnek a vármegye számos, kisebb és nagyobb folyói, első sorban a megye fővölgyét 174 km. hosszúságban átszelő s a körösmezei határban az Okula nevű havason eredő Tisza folyó, a mely kis csermelyként indulva, kiindulási pontjától a Nagy-Ág torkolatáig 1090 méter eséssel, a megye nyugati alján már hatalmas folyóvá dagad; továbbá a szomszédos völgyekből eredő mellékfolyói, melyek közül nevezetesebbek:

jobbról a Kaszó, Sopurka, Apsicza, Taracz, Talabor, Nagy-Ág, balról a Visó, Iza, Szaploneza. És végül az Erdély és Máramaros határán fakadó s ez utóbbit csak kis területen érintő Aranyos-Besztercze.

Mily óriási értéket képvisel ma, a villamosság korszakában e roppant vízi erő, mely most úgyszólván a vízi malmok hajtásában s a fák usztatásában vész el!

E folyók mentén nyúlnak el az apróbb-nagyobb völgyek, első sorban a Tisza völgye, mely — mint már említém — Bocskótól lefelé a megye nyugati határáig folyton szélesedve, a megye leglakottabb, legtermékenyebb, gazdaságilag legmíveltebb s a művelődes terén is legelőrehaladottabb része; itt fekszik a Tisza partján a megyebeli magyarság főfészkeit tevő öt korona-város, első sorban Máramaros-Sziget r. t. város, a megye székhelye, egy virágzásnak indult, bár az utóbbi évek gazdasági csapásai által haladásában jelentékenyen megbénított város, a megyének culturalis és kereskedelmi központja, az 1890-ik évi népszámlálás adatai szerint 14.758 lakossal, mely szám az utóbbi tíz év alatt 2—3000-rel növekedett, a vármegye törvényhatóságának, a kir. törvényszéknek, kir. ügyészségnek, kir. járásbiróságnak, kir. erdőigazgatóságnak, kir. erdőfelügyelőségnek, kir. erdőmesteri hivatalnak, kir. pénzügyigazgatóságnak, kir. kincstári ügyészségnek, kir. tanfelügyelőségnek, kir. államépítészeti hivatalnak, ügyvédi kamarának, kir. közjegyzőségnek, kir. csendőrszárnynak és szakaszparancsnokságnak, a közös hadseregbeli és honvéd hadkiegészítési kerületi parancsnokság székhelye. Van ev. ref. lyceuma és jogakadémiája, melyek a piaristák által fentartott algymnasiummal karöltve oltják be a különböző felekezetű, nemzetiségű tanulókbá a tudományokat s a hazafias magyar szellemet. Van állami tanítóképezdése, állami felsőbb leányiskolája, az irgalmas nénék által vezetett négy osztályú polgári iskolája. Központja a megye jelentékeny fakereskedelmének. Itt van a szép történelmi multú Huszt 7641 lakossal, élénk kereskedelemmel, van kir. járásbirósága, szolgabirói hivatala, kir. erdőgondnoksága, vasuti osztálymérnöksége, adóhivatala, polgári iskolája ez idő szerint négy osztálylyal, állami és felekezeti iskolái stb., a vármegye négy alsó járásának központja. Itt van Técső és Hosszumező, és a derék, jóra való lakosságáról híres, de a Tisza által való elzároltsága miatt — ellenére a gazdasági téren kifejtett óriási szorgalmának —

a legkedvezőtlenebb helyzetben levő Visk, mely a már oly régen tervezett, de még mindig az előmunkálatok stadiumában levő tiszai hid kiépítése esetén virágzó jövőnek nézne eléje, e korónavárosok valamennyien legnagyobb-részt magyar s részben ruthén (s zsidó lakossággal, fejlődöttebb culturalis, mezőgazdasági viszonyokkal. Majd részint körülöttük elszórva, részint az innen minden oldalról felnyúló völgyekben vannak, az alsóbb vidékeken a vagyonosabb, a gazdasági fejlődés bizonyos, bár még csak igen szerény fokán álló, de minél feljebb, annál kedvezőtlenebb viszonyok közt levő, különösen az úgynevezett Verchovinan a legnagyobb szegénységgel küzdő, nyomorult viskók-ból álló községek.

Ha egy szép tavaszi napon végigutazunk a gyönyörű, buja legelőkkel, hatalmas erdőkkel, bársonyos zöld pázsittal borított tájakon. egy-egy ily nyomorult, szalmásfedelű viskókból álló kis község látására azt a benyomást érezzük, a mit egy pompás szőnyegen tesz egy kopott vászonfolt.

Földtani szempontból az északi és északnyugoti heglánczatban le a völgyek mélyéig leginkább a kárpáti homokkő mutatkozik, melyekből Kabola-Polyánánál a jegeczes pala és ő-közetek válnak ki. A megye délnyugati részén nagy területet foglal el a trachyt. Ezenkívül aránylag kisebb mennyiségben jura és aptychai mészkövek, kvarcz- és mészconglomerátok is fordulnak elő.

Közgazdasági szempontból fontosak a jegeczes palás ősközetek közt előforduló s a megye különböző pontjain mutatkozó vaskövek s vaskovand tartalmú képződmények, melyek a fennálló gyárak által megközelítőleg sincsenek kiaknázva; de legfontosabb azon hatalmas kősó-képződmény, mely az erdélyi határtól az Iza-völgyön át a Tisza jobb partján átvonulva, egyes elágazásokkal a megye nyugati határáig terjed s mely az államkincstárnak sok millió hasznot hoz. E kősórétegek mélysége meg sem állapítható, miután a mélyebb fúrásoktól az édes víz felső részének lehetősége miatt óvakodni kell

A gazdaságilag művelt földek a völgyek alsó részeiben eléggé termékenyek, azonban minden három-négy évben erős javítást igényelnek. Az alsóbb részeken a föld homokos agyag, sok helyen kavicsos A felsőbb részeken erősen agyagos, vadvizes, sok helyen kötött agyag s igen erős javítást igényel.

Éghajlata: a közép hőmérséklet M.-Sziget mellett Akna-Szlatinán 15° C., a hőmérséklet szélsőségei -18 és $+34^{\circ}$ C. A megye felvidékén, így például Szinevér-Polyánán, Kőrösmezőn az éghajlat sokkal zordabb. A csapadék mennyisége általában nagy, M.-Szigeten 920 mm., de a hegységek felé gyorsan emelkedik; így Gyertyánligeten már 1198, Mokrán 1421, Szinevér-Polyánán 1504 mm.

Lakóinak száma: 1870-ben 220.506, 1881-ben 227.436, 1891-ben 268.281. (Száz év előtt a megye lakosainak száma 86.118 volt.) Az 1881. és 1891. évek közti szaporulat tehát 40.845 lélek, vagyis 18% . A kormány által 1899-ben kiadott statisztikai évkönyv szerint a megye lakosainak száma 1898. év végén: 305.049, tehát a szaporulat 8 év alatt 36.768 s így a szaporodási arány az új népszámláláskor valószínűleg még kedvezőbb leend.

S itt — közgazdasági szempontból is igen fontosak lévén a népmozgalmi viszonyok — érdekesnek tartom a következő adatok közlését:

az 1898. évben: élve született: 12.887, házasság: 2308, halálozás: 7957, szaporodás: 4930. Esik tehát ezer lélekre: élveszületés 42·59, házasságkötés 7·63, halálozás 26·30, szaporodás 16·29. Ez adatokból kitűnik, hogy:

1. Máramaros az élveszületettek számarányát tekintve Szabolcs (47·90), Bereg (45·22), Esztergom (43·64), Trencsén (43·18), Hajdu (43·12), Ung (42·64) megyék után szaporoság tekintetében az ország területén a 7-ik helyet, a halálozások leszámításával pedig Fejérmegye (16·56), Beregmegye (16·51), Pestmegye (16·56), Esztergom megye (16·34) után szaporodás tekintetében a 6-ik helyet foglalja el; és

2. hogy a megye népmozgalmi viszonyai közgazdasági szempontból határozottan kedvezők.

Pedig ha tudjuk, hogy az elhaltak 51% -a 5 éven aluli gyermek, akkor még azt is hozzátehetjük, hogy a nép magasabb értelmisége s a közegészségügyi szolgálat kellő fejlesztése mellett ez arány még kedvezőbbé volna tehető.

A közegészségügyi szervezet ugyanis a következő:

a megye 158 községében van: községi orvosi állás 6, betöltve 6, közegészségügyi kör-orvos 21, betöltve 8. (A többi állásra a fizetés és várható jövedelem csekélyisége miatt az évenként megújított pályázatok ellenére pályázó nem akad s rendszerint a járásorvosok által helyettesítetik)

A kedvező viszonyok tehát nem annyira a különben általánosságban igen lelkiismeretes közegészségügyi szolgálatban, mint inkább a megye igen kedvező éghajlati viszonyaiban s a népnek folyton a szabad természethez kötött munkálkodási körében gyökereznek.

Nemzetiségre nézve az 1891. évi népszámlálás adatai szerint van a megyében: 33,610 magyar (12·5⁰/o), 45,679 német (17⁰/o), 492 tót, 64,957 oláh (24·2⁰/o) és 122,528 ruthén (45·7⁰/o). A zsidók anyanyelvök szerint részint — csekélyebb számban — a magyarok, részint a németek közt vannak felvéve. Hitfelekezet szerint van a megyében: 20,879 r. kath., 194,044 g. kath., 7763 ev. református és 45,073 zsidó.

Érdekes, ha ezen, az 1890-iki népszámlálásból vett adatokat az 1870. évi népszámlálás adataival állítjuk szembe, tehát 20 éves átlagot figyelünk meg.

Az 1870-ik évi népszámlálás adatai szerint Máramarosban volt vallásfelekezet szerint: róm. kath. 17,899, gör. kath. (ruthén és román) 170,208, ev. ref. 6,897, zsidó 26,295. Ezt szembeállítva az 1890-iki népszámlálás adataival, húsz év alatti szaporodás: róm. kath. 3,780 (21·6⁰/o), gör. kath. 24,836 (14·7⁰/o), ev. ref. 866 (12·6⁰/o) és zsidó 18,778 (70⁰/o).

Ez utóbbi adat egyrészt a zsidóságnak tényleg rendkívüli szaporaságáról, másrészt azonban tagadhatatlanul a 70-es és 90-es évek közti nagyobb fokú bevándorlásról tesz tanúságot.

Népsűrűség tekintetében Máramaros Csik vármegye után az ország legritkábban lakott vármegyéje; egy négyszögkilométerre 29·5 lélek esik.

Most jellemezzük a lakosokat nemzetiség szerint röviden.

A magyarság — nem tekintve a nagyszámú s a megye területén szétszórva levő értelmiséget, melynek nagyobb része nem megyebeli hivatalnok, — a mint már fentebb is említém, a Tisza völgyében fekvő öt koronavárosban van nagyobb tömegekben. Erőteljes, értelmes, úgyszólván kivétel nélkül irni-olvasni tudó, józanéletű, munkabíró nép, mely legnagyobb részt földműveléssel és — mikor gazdasági munkáitól ment — fuvarozással, csekélyebb számban kisiparral foglalkozik. A megye legtermékenyebb vidékén lakik s gazdálkodásában, a mennyire a helyi viszonyok a fejlődést megengedik, hova-tovább több intensitással nyilvánul. Vallásukra nézve nagyobbára ev. reformátusok. Rendszerint maguk közt nősülnek, úgyannyira,

hogy még az is ritkaság számba megy, ha egyik-másik más községből nőszül. Jellemök nyilt, egyenes, szokimondó; van bennök sok önállóság, de a törvényeket tisztelik. Ruházatuk az alföldi magyarokéhoz hasonló, kivéve, hogy télen rendszerint fehér, vagy fekete fürtös gubát viselnek. Házaik tiszták, tetszetősek. Táplálkozásuk jó.

A ruthén lakosság, melynek nyomasztó közgazdasági viszonyaival a millennaris év óta a kormány, a napisajtó és a közvélemény oly meleg érdeklődéssel foglalkoznak, s a mely népfaj, mint a számszerű adatokból láttuk, a lakosság nagyobb tömegét teszi, általában földműveléssel és állattenyésztéssel, szegényebb része ezenkívül mezőgazdasági napszámoskodással és erdei munkával foglalkozik. Különösen a megye felsőbb vidékein lakók az erdei munkákat és tutajozást, legkedvenczebb foglalkozásukat, nagy szívésséggel űzik.

A Tisza völgyében s a megye alsóbb részein lakó ruthének általában erőteljes, szépen fejlett alakok. A huszti ruthén a maga magyaros, kék posztó ruhájában egészen tetszetős képet nyújt, a felvidékiek közt azonban igen sok elsatnyult, gyenge alak látható. A jobbmódúak táplálkozása főként a tengeri-kenyér, tehén- és juhtej meg túró; húst általában keveset fogyasztanak. A táplálkozásnál igénytelenségek — különösen a felvidéki községekben — bámulatos. A Verchovina vidékén még a legvagyonosabb ruthén gazda felesége is, ámbár 4—5 fejős tehene van, káposztalével dagasztja be a család husvéti kalácsát, a tejjel dagasztott kalácsot nem találja oly jónak. Egy alföldi socialista, a ki átlag 250 frt évi jövedelme mellett nyomorról, éhenhalásról panaszkodik, lehetetlennek tartaná a megélhetést úgy, a mint itt a jobb gazdák élnek. Hát még aztán a szegényebb rész, melynek életmódja különösen egy-egy rossz termés után valóban megdöbbenítő. Azt a nyomorult zabkenyeret, a mi a szegény családok táplálékául szolgál, az arra utazó idegenek a szegénység legégbekiáltóbb emlékeként szokták magukkal vinni.

Csoda-e, ha ily nyomorult táplálkozás mellett bizonyos lethargiában vannak s igényök az életfentartáshoz legszükségesebb dolgokon túl alig terjed.

Az iszákosság a nép szegényebb rétegei közt sok helyen igen elterjedt, a jobb gazdák közt azonban ritkaság számba megy. A regále-megváltásnak e környékre igen nagy közgazdasági haszna nyilvánult abban, hogy az

italok megdrágulása folytán az iszákosság jelentékenyen csökkent.

Műveltségi fokozatuk tekintetében az irni és olvasni tudás szempontjából igen alacsony fokon állanak, miután körülbelül 92⁰/₁₀-uk irni-olvasni nem tud. Mindemellett sokszor bámulatba ejtő a náluk tapasztalható élénk, gyakran valóságos székelly furfanggal párosult észjárás.

Különben igen vallásosak, törvénytisztelők, bűnesetek köztük csak a legkritkább esetekben fordulnak elő.

Szokásaikban igen conservatívek, gazdálkodási módjuk minden belterjesség híján van. Minden újítást gyanus szemmel fogadnak s csak közvetlen tapasztalataikban hisznek.

A ruthének az ökörmezei, dolhai, huszti, técsői, taraczvizi és tiszavölgyi járásokban vannak nagyobb számmal, hol a lakosság zömét teszik. Nagyobb számmal vannak a szigeti, kisebb számmal a vissói járásban is. Ruházatuk vászon ing és gatyá, bocskor és tüsző; télen fehér fűrtös guba és a jobbmódúaknál fehér halina-zubbony és nadrág; a tiszavölgyi járásban vörös halina-nadrágot viselnek. A nők viselete fehér vászon, kivarrott hosszú ing, télen fehér guba és bocskor. A fehérenemű és guba nagyobbára házi készítmény.

Lakásaik igen egyszerűek, a legigénytelenebb berendezéssel. A felső vidéken alacsony faviskók, nagyobbára szalmafedéllel, kémény és nyitható ablak nélkül. Sok szegény ember lakása és istállója együtt van. A pitvar az istálló; innen van a bemenet a lakószobába. Szánalomra méltó nyomor a legtöbb helyen!

A ruthéneknek irodalmuk egyáltalában nincs s éppen ezért és a magyar faj iránt érzett hagyományos ragaszkodásuknál fogva, a ki a magyar nyelvet elsajátítja, az teljesen magyarrá is válik. A magyar nyelvet kedvvel és könnyen tanulják. A ruthén elnevezés újabb keletű, csak az utóbbi évek születtje. Ez a nép nem *nemzetiség*, hanem a megye értelmiségének hazafias szellemű vezetése alatt mindig a magyar haza iránti hűséget és ragaszkodást szijva magába. egy idegen ajkú magyar nép, mely az ország közvéleménye részéről iránta nyilvánuló jóindulatot valóban megérdemli.

A románok a szigeti, sugatagi, vissói és izavölgyi járásokban vannak tömegesen. Erőtéljes, szép nép, sok testi erővel, munkabírással. Anyagi tekintetben a ruthéneknél kedvezőbb viszonyok közt vannak. Igen sok köztük a jó-

módú, régi köznemes család, foglalkozásuk a földművelés s állattenyésztés. Műveltség tekintetében nem állanak feljebb a ruthénekénél; az analphabeták aránya ugyanaz. Faji jellegük heves s épen azért a verekedések közöttük gyakoribbak, mint a megye többi részeiben.

Ruházatuk sokban hasonló a ruthénekéhez, de több jómódról tanuskodik Fejéreműjük és gubájuk házi készítmény, épen úgy, mint a ruthéneké. Náluk is, mint a ruthénekénél, sok bajt csinálnak az engedélyezetlen zugkorcsmák, melyek sok erkölcsi és anyagi romlás melegágyai.

Az úri osztály s a nép közti viszony úgy a románok, mint a ruthének közt kifogástalan, példás. Osztálygyűlöletnek, socialista tanoknak hire sincs. Az intelligencia: a világi és egyházi elemek karöltve működnek a nép javára s ezt a nép bizalommal, tisztelettel fogadja. E kiváló viszony kifolyása az a hazafias érzület, a mely e megye minden fiának büszkesége. Ne is akadjon, a ki e viszonyt megbolygatni akarná. Az szemközt találkoznék az egész megye felháborodott közvéleményével.

A németek — többnyire kincstári telepítvényesek — általában szorgalmas, józanéletű nép; bányászattal, földműveléssel, erdei munkával s részben kézműiparral foglalkoznak.

A zsidók — a jelentékenyen szaporodó intelligens elemeket nem tekintve — üzleti szellemű nép, mely a kereskedés különböző ágaival, kézmű-iparral. de részben földműveléssel és napszámoskodással is foglalkozik. Az a nagyarányú — különösen a 70-es és 90-es évek közti s kétségtelenül a bevándorlás nagyobb mérvének tulajdonítható szaporodás, mely számukat e 20 év alatt majdnem megkétszerezte, első sorban épen a megyebeli zsidóság egy részének nehezítette meg a megélhetést. A korcsmatartás, mit a megye területén kizárólag ők kezelnek, a regalekártalanítás keresztülvitele óta jövedelmezőségében alaposan csökkent; a szatócs-üzletek hovatovább gyengébb üzletekké válnak. A megrendült hitelviszonyok folytán az üzletek folytatására szükséges kölcsönpénzhez csak igen nehezen juthatnak. Mindezek egybetalálkozásával a zsidók helyzete Máramarosban az utóbbi években igen kedvezőtlené vált s csak igen kevés köztük a vagyonos ember, ellenben igen sokan a legnagyobb szegénységben vannak.

Az alsóbbrendű zsidóság műveltségi fokozata alacsony.

a mit azonban élénk kereskedői szellemök pótol. Rossz, elferdített német nyelvet s azon kívül a környék nyelvét beszélik. A tanulási kedv megvan náluk, s a hol tehetik, kedvvel küldik gyermekeiket az állami iskolákba. Igen korán nősülnek s részben e korai nősülésnek eredménye a nagy szaporaság, részint a náluk oly gyakori gyenge testalkat. Katonának csak igen kevesen válnak be közülük.

Lássuk még a megyének közgazdasági szempontból oly igen fontos közművelődési viszonyait, megjegyezvén, hogy azzal tárgyam kereténél fogva s a rendelkezésemre álló tér szűk voltára való tekintettel csak igen röviden, úgyszólván csak pár legfontosabb adat közlésével foglalkozhatom.

A nép műveltségi fokát legjobban jellemzi az analphabéták százaléka. Ez szomorú képet ad s az 1870 és 90-es évek közti időben kevés haladást tüntet fel.

1870 ik évben a 6 éves koron felüli népesség 87·58⁰/o-a volt analphabéta, 1890 ben 85·85⁰/o. A javulás 20 év alatt nem egészen 2⁰/o. E szomorú eredmény az utolsó 10 év alatt felállított nagyszámú állami iskolák működése s a felekezeti iskolák színvonalának emelkedése folytán remélhetőleg javult.

Az elemi iskolák száma: állami 45, felekezeti 195, községi 2.

A vallás- és közoktatásügyi kormány mindenütt, a hol annak szüksége mutatkozik, a hol a tanügy továbbfejlesztését a felekezet vagy község viszonyai nem engedik, nagy áldozatkészséggel orvosolja a hiányokat.

A népiskolai tankötelesek közül az iskolát látogatta az 1896/97. tanévben a tankötelesek 42·48⁰/o-a. Az ország összes vármegyéi közt a legrosszabb arány. Bár az egyházi s világi hatóságok vállvetve a legnagyobb odaadással s erélylyel törekednek az arány kedvezőbbé tételére, az még sem sikerült, részint az iskoláknak aránylag még ma is csekély száma, részint a községek szétszórtsága, részint a lakosság egy részének igen nagy szegénysége miatt, mely tél idején 6—8 éves gyermekét félmeztelenül, mezitláb elvégre sem küldheti. Azután 8—10 kilométeres távolságokból — a mi pedig nem ritka — 6—12 éves gyermekeket iskoláztatni alig lehet.

Itt közlök még egy kimutatást, mely a tankötelesek számát és az iskolába tényleg járó tankötelesek számát felekezet szerint tünteti fel:

Az 1896—97. tanévben volt a tankötelesek száma 56.853, vagyis az összes népességhez arányitva 21·19⁰/₀, oly kedvező arány, a minő az országnak alig 2—3 megyéjében található. Most már:

	Róm. kath.	Gör. kath.	Ref.	Ág. ev.	Zsidó
A tankötelesek száma	4339	40.347	1684	41	10.456
Tényleg iskolába járt	3761	15.732	1571	41	3.101

Ez adatok szerint tehát a róm. katolikus tankötelesek 85⁰/₀-a, a gör. katolikusok 39⁰/₀-a, az ev. reformatusok 95⁰/₀-a és a zsidók 31⁰/₀-a látogatja az iskolát.

E téren tehát még felette sok a teen'ő. Hiszen fejlődött közgazdasági viszonyok csak fejlődött culturalis viszonyok közt képzelhetők. Annak a szellemileg teljesen elmaradt embernek mindennapi kenyerén kívül más igénye nincs. Ha az megvan, és pedig legnyomorultabb alakjában, ő megvan a maga lethargiájában s munkakedve ismét csak az éhséggel ébred fel. A mily arányban fog fejlődni Máramaros megye népnevelése, azon arányban fog növekedni közgazdasági jóléte. Közoktatásügyi kormányunk lelkes, czéltudatos működése nagy reményeket ébreszt bennünk a jövőre. Általában azonban az egész kép még igen szomorú, a min változtatni csak pár évtized kitartó munkájával lehet s a mi a megye közgazdasági életének fundamentalis fejlesztését még soká fogja nehezíteni.

A megye közlekedési viszonyai: állami utak hossza 381·8 km., kitűnő karban; törvényhatósági utak 423·9 km., kiépítve 393·6 km. Az utadó összege 192.000 korona, a mi a nagy kiterjedésű, rendkívül sok gondozást igénylő és az árvizek rongálásainak nagymérvben kitett utak fentartására vajmi kevés. A községi közlekedési utak kiterjedése 393·9 km., kiépítve 106·5 km. Legnagyobb részük rossz karban van, miután a községek az azok fentartására szükséges erővel nem rendelkeznek, a megye pedig fedezet hiányában az utakat kellőleg nem segíyezheti. Pedig vannak közöttük nagyfontosságú vonalak is, melyek a törvényhatósági utak sorában bátran helyt foglalhatnának.

Átlag esik közut 100 négyszögkilométerre 11·6, 10.000 lakosra 39·3 km., míg a már kiépítettek arányában 100 négyszögkilométerre 8·5 km, 10.000 lélekre 28·9 km. Messze hátul állunk e tekintetben az országos átlagtól, a mi a megyének területéhez képest igen csekély mérvű lakottságával van összefüggésben.

A vasuti közlekedést aránylag kevés vasuti vonal közvetíti. A vasutvonalak összes hossza 2092 km., melyből 33·7 km. a máramarosi helyi érdekű sóvasutra esik, a többi Husztról Kőrösmezőig a taracsvízi kiágazással az államvasutak tulajdona. Igen nagyfontosságú lenne úgy országos, mint megyei közgazdasági szempontból a sziget-szucsovai vasut kiépítése, mely kérdés azonban már sok év óta vajúdik, továbbá a huszt-ökörmezei vonalé.

A postahivatalok száma a megye területén 44, távirdahivatal 46; 1899-ben a levélpostai küldemények száma 2,148.000, táviratok száma 40.099; esett 10.000 lakosra 14·16 postahivatal, 14·80 távirdahivatal; esett 1--1 lakosra levélpostai küldemény 7, távirat 0·1 Országos átlag szerint esik 10.000 lakosra 22·09 posta és 15·65 távirdahivatal, esik 1 lakosra 14·8 levélpostai küldemény és 0·3 távirat. A mint látjuk, a postahivatalok száma tekintetében igen mögötte állunk az országos átlagnak. A hiányokon a kereskedelmi ministerium a kézbesítés szabályozása által kíván segíteni.

Foglalkozására nézve van a megyében az 1890. évi népszámlálás adatai szerint: értelmiség 1402, őstermelés 59 095, bányászat 1462, ipar 8008, kereskedelem 2833, hitel 85, közlekedés 610, járadékból élő 1184, napszámos 37 553, házi cseléd 3994, háztartásban 44,181, egyéb foglalkozású 270, foglalkozás nélküli 14 éven aluli 94.493, 14 éven felül 67, letartóztatott 138.

Látjuk tehát, hogy a lakosság zöme őstermeléssel foglalkozik.

Ezen általános, a közgazdaság alapfeltételeiül szolgáló adatok után most áttérek Máramarosmegye mezőgazdaságára.

A megye 1,684.599 kat. holdnyi területe művelési ágak szerint a következőleg oszlik meg:

	Kat. hold
szántóföld	188.574
kert	5.808
rét	303.251
szőlő beültetve	41
» parlagon	158
legelő	218.040
erdő	936.283
nádas	181
nem termő	37.060

(Ez adatok az 1895-ik évi hivatalos összeírás adataiból vannak meritve.)

Már első pillanatra feltűnik, hogy a szántóföld a megye területének mily jelentéktelen részét, mindössze 10·9⁰/₀-át teszi, s hogy annak 56⁰/₀-a erdő, egy jelentékenyebb, 31⁰/₀-nyi része pedig legelő.

A gazdaságok összes száma 48 496.

A gazdaságok a következőleg használatnak:

	Kat. hold
tulajdonos által használatik . .	1.631.772
bérlő „ „ . .	41.080
haszonélvező által „ . .	11.747

A megye területén tehát elenyészőleg kevés a haszonbérlet.

A gazdaságok törpe (0·5 hold), kis (5—100 hold), közép (100—1000 hold) és nagy (1000-nél nagyobb) gazdaságok szerint következőleg oszlanak meg:

Magyarország átlaga:

	Törpe	Kis	Közép	Nagy
a gazdaságok számából . .	52·— ⁰ / ₀	46·— ⁰ / ₀	1·74 ⁰ / ₀	0·14 ⁰ / ₀
» » területéből .	6·15 ⁰ / ₀	48·44 ⁰ / ₀	14·22 ⁰ / ₀	31·1 ⁰ / ₀

Máramaros átlaga:

	Törpe	Kis	Közép	Nagy
a gazdaságok számából . .	48·51 ⁰ / ₀	50·53 ⁰ / ₀	0·85 ⁰ / ₀	0·11 ⁰ / ₀
» » területéből .	5·67 ⁰ / ₀	54·36 ⁰ / ₀	13·7 ⁰ / ₀	27·50 ⁰ / ₀

Az adatok összehasonlításából kitűnik, hogy a megyei átlag az országos átlaggal a gazdaságok kedvezőtlen megoszlása tekintetében megközelítőleg egyező.

A megyei átlagból pedig látjuk, hogy míg a gazdaságok számából 48⁰/₀, addig a mezőgazdaságok területéből csupán 5⁰/₀ esik a törpe birtokra. Nagyobbára azok a — részint örökösödés, részint eladás útján feldarabolt kisbirtokok, melyek tulajdonosai a legszegényebb népből valók, pár holdnyi birtokuk mellett többnyire napszámmal kényyszerülnek maguk és családjuk élelmét megkeresni.

Megjegyzem egyébként a kérdésnek teljes megvilágítása végett, hogy Máramarosban a nagy gazdaságok területéből szántóföldre csak 2·91⁰/₀, a középgazdaságok területéből pedig 18⁰/₀ esik s így a szántóföldek 79·9⁰/₀-a a törpe- és kiscgazdaságok tulajdona.

Ha a szántóföldek művelési módját vesszük szemügyre, azt tapasztaljuk, hogy egy pár nagy és közép birtok kivételé-

vel a belterjesebb gazdálkodásnak nyomát a megye területén alig találjuk.

A belterjes gazdálkodás bizonyos nyomait észlelhetjük az öt korona-város határaiban. A korona városok értelmileg is fejlettebb népe a megye legtermékenyebb részét foglalván el, a föld megművelése, javítása terén is messze fölötte áll a többi lakosságnak. Azonban itt is még igen sok a kívánni való. Bár határuk egy részét kertileg is művelik s például Técső, Visk nemcsak a megyét, hanem Ugocsát is ellátja hires káposztájával, azonban a kétnyomásos rendszer, az intenzív gazdálkodás megölője, Máramaros-Sziget kivételével még náluk is divik, bár különböző címeken, különösen gyümölcsstenyésztés czímén mind több és több földet vesznek örökös tilalmasba.

Itt is sok még a kívánni való. Hát még a többi községekben.

Itt a helyzet kellő megvilágítására elő kell adnom a következőket:

A megye községeiben végrehajtott tagosítás és erdőlegelő-elkülönítés a volt urbéreseket legnagyobb részben változatlanul hagyta meg a mezőgazdasághoz tartozó területeik használatában. A régi gazdálkodási rendszer szerint, miután a kisbirtokosok földjeiket kellőleg megjavítani nem voltak képesek, azt pihentetni, s részben a földek ily módon termékenyebbé tétele czéljából, részben mert elegendő legelővel nem rendelkeztek, szántóföldjeik egy részét felváltva legeltetni voltak kénytelenek. Ez a két nyomásos rendszer ma is divik, a miből kifolyólag a kisbirtokos nem hogy gazdasági földjeinek egyesítésére törekedett volna, hanem ma is azon igyekszik, hogy a határ minden részén legyen földjei. A legtöbb helyen még a három nyomásos rendszer sem bír meghonosodni.

A helyzet kellő megvilágítására az 1880., 1885., 1890. és 1895. évben bevetett területeket fogom százalékokban kimutatni.

Bevetett terület:

1880	1885	1890	1895
45·20 ⁰ / ₀	49·31 ⁰ / ₀	53·59 ⁰ / ₀	67·53 ⁰ / ₀

Az 1880-ik évi adat valóban megdöbbentő. A több mint 300.000 lélekszámhoz mérten különben is rendkívül csekély mennyiségű szántóföldnek több, mint fele maradt parlagon.

De az 1895. év legkedvezőbb adatait véve is alapul,

megállapíthatjuk, hogy Máramarosban körülbelül öt lélekre esik egy hold szántó föld. S bár az 1895-ik év eredménye a parlagon hagyott területeket illetőleg az előző évekhez képest nagy haladást mutat, még így is a parlagon hagyott területek nagy mennyisége tekintetében Árva és Csik vármegyével egy színvonalon s e két vármegye társaságában az ország területén a legrosszabbul állunk.

E kedvezőtlen viszonyokhoz járul az örökösödések eseteiben fennálló az a sajtászerű s eddig még legyőzhetlennek bizonyult, (s még az öt korona-városban is erősen divó) helytelen szokás, hogy az örökös az örökhagyó minden földjéből részesedni kíván s így ha például az örökösök száma 6, minden, az örökséghez tartozó föld hat részre osztatik fel. Ebből aztán a kisbirtokoknak valóban alig elképzelhető eldarabolása következik s gyakran megtörténik, hogy az 5–6 holdnyi kisbirtok ugyanannyi helyen van szétszórva.

Ily szétdarabolt, részben minden második évben parlagon hagyott s ilyenkor közlegelőként használt területeken aztán intenzív gazdálkodás alig elképzelhető.

Nagy akadálya a belterjes gazdálkodás meghonosításának a kellő mennyiségű trágya hiánya. Erre vonatkozólag a számszerű adatokat az állattenyésztésnél közlöm. Sok szegény ember földje soha sem lát trágyát. Képzeltetni aztán annak termését. És a műtrágya használata rendkívül nehezen terjed. Műtrágya a megye területén eddigelé csak 50–60 gazdaságban, ott is csak csekély mértékben használtatik. A nép általában nem ismeri s ha ajánlják, szokásos conservatív magatartásával, vagy bizalmatlan mosolylyal fogadja.

Ehhez járulnak a nép ósdi szokásai a gazdálkodás terén. Apáiktól átörökölve, az alsóbb vidékek gazdálkodási módját utánozva, nem vetnek számot a földrajzi fekvés, talaj és égélvi viszonyokkal. A tengeri levén különböző alakban legkedvesebb táplálékuk, annak termelését erőltetik mindenütt, oly helyeken is, a hol a tengeri meg sem érik, s a hol más termények sokkal czélszerűbben lennének termelhetők. A felső vidék meredek s e miatt fel nem szántható hegyoldalain a zabot gyakran kapa után vetik a terméketlen, alig 1–2 magot hozó földbe. Valóban szomorú kép! Küzdelemteljes munka-értékének sokszor alig megfelelő eredményért.

Most még — hogy a kép egészen tiszta legyen — a

mezőgazdasági termények megoszlását és azok hozzávetőleges értékét kívánom pár adatban kimutatni.

Az összes vetésterület a következőleg oszlik meg:

1. hüvelyesek	0·56%
2. Kereskedelmi növények:	
repce	0—%
napraforgó	0·60%
kender	1·88%
len	0·18%
mák	0—%
zöldségfélék	1·88%
takarmánynövények	2·18%

arányban termeltetnek

Már ez adatok is bizonyítják a belterjes gazdálkodási mód teljes hiányát. A kereskedelmi növények termelése alig jöhet számba, bár a minőség igen kielégítő lenne. Zöldségfélék termelése szintén egészen jelentéktelen; de legfeltűnőbb ezen állattenyésztésre praedestinált vidéken a takarmányneműek termesztésének teljes elhanyagolása. Sajnálattal jegyzem fel, hogy a magyar birodalomban a takarmánynövények termelésénél elért 8·88%-os átlagával szemben Máramarosmegye 2·18-os átlaga Besztercze-Naszód, Csik-és Fogaras vármegyével egy társaságban az ország legrosszabb átlagát mutatja. Pedig a termelési eredmény a javított földeken kitűnőnek mondható.

Egyéb termények a terület következő % aiban oszlanak meg:

buza, rozs, kétszeres, tönköly	6·77%
árpa	4·12%
zab	32·67%
tatárka	1·46%
tengeri	35·89%
burgonya	12·10%

Fősúly tehát — nézetem szerint igen hibásan — a tengeri-, azután a zab- és burgonyatermelésre van fektetve.

A termények minőségileg általában gyengék; hasonlóan mennyiségileg is az országos átlagnak jelentékenyen alatta állanak. Mint tanulságos s a gazdálkodás mikéntjére útmutatásul szolgáló körülményt közlöm erre nézve az 1896. évi termény-statisztika következő adatait:

Termett hektáronkint	Megyei átlag métermázsákban	Országos átlag
buza	10·23	16·72
rozs	9·60	11·42
zab	7·53	11·27
árpa	10·24	12·91
tengeri	10·95	15·32
burgonya	56·01	76·10

Egy hektoliter átlagos súlya kilogrammokban:

	Megyei átlag	Országos átlag
	kilogrammokban	
buza	71—	78—
rozs	67.50	71.60
zab	40.40	44.10
árpa	56.10	65—
tengeri	71.40	73.40

Ha most az országos és megyei átlagokat, és pedig a mennyiség és súly közötti különbséget összehasonlítjuk, látjuk, hogy a hátramaradás mindkét szempontból mily jelentékeny; de egyszersmind itt is megállapíthatjuk azon szomorú tényt, hogy Máramaros szemtermelése úgy mennyiség, mint súly tekintetében az ország vármegyéi közt a legutolsók sorában van. Nem azért, mintha sok helyen a termények kellő megválasztásával és a kellő megműveléssel igen szép eredményeket elérni nem lehetne. Sok kis- és középgazdaságban meglepően szép, az országos átlagot is jelentékenyen felülmuló eredmények éretnek el. Az átlagos rossz eredmény oka a kedvezőtlen gazdálkodási viszonyokban, a szegénységben s részben a nép ósdi gazdálkodási módjában keresendő.

Ugyancsak az 1896-ik évi termés eredményeiről közzétett statisztikai adatok szerint az azon évi közepesnek mondható termés eredménye a következő:

	Métermáza	Értéke forintokban
buza	24.581	181.489
rozs	13.308	96.785
árpa	36.957	158.763
zab	248.317	1,106.413
tatárka	5.491	36.981
tengeri	317.518	1,467.988
burgonya	520.781	623.138
összesen	1,166.953	3,671.402

Ha most már a zabból emberi táplálékra 100 métermázsát számítva s a kenyér helyett sok szegény ember által használt burgonyát is kenyéreneműnek véve, megállapítjuk azt, hogy Máramarosmegye évi kenyérenemű-termése 1,018.636 métermázsát tesz ki, egy emberre átlag évente csak öt métermázsát kenyérenemű-terményt számítva, kitűnik, hogy a 305.049 lélekszámhoz arányítva a megye termése a szükségletet nemcsak nem fedezi s így mezőgazdasági terményeiből nem hogy kivitele lenne, de sőt 2—300 000 métermázsányi mennyiséget import útján kénytelen fedezni.

Ide iktatom még az 1895. évben a máramarosmegyei gazdaságokban használt gépek és eszközök összeírásának eredményét.

Locomobil	2	Mélyítő eke	38
Gőzcséplő szekrény . .	1	Töltögető eke	11
Járgány	111	Szeccskavágó	108
Cséplőszekrény	50	Répvágó	30
Aratógép	22	Tengeri morzsoló	79
Kaszálógép	4	Daráló	28
Vetőgép	7	Borona fakerettel	8 898
Lógereblye	31	» vaskerettel	493
Rosta	122	Tüske	994
Eke fagerendelylyel . .	11.925	Aszaló	436
Eke vasgerendelylyel . .	506	Szekér fatengelylyel . .	11.800
Kettős eke	341	» vastengelylyel	899
Hármas eke	3		

Az eredmény bár nem fényes, a közelmultakhoz képest nagy haladást mutat.

Még a *kézimunkáról* kívánok kellő képet nyújtani.

Napszámosok a megye területén nagy számban vannak. A napszámosok száma az 1890 ik évi népszámlálás szerint 19.485 férfi, 18.068 nő, vagyis a lakosság 16⁰/_o a. Ezekhez járulnak azon leginkább törp-, vagy közbirtokosok, kik saját gazdálkodásuk jövedelméből megélni nem bírván, nyárban aratási, télen erdei munkával foglalkoznak. Arató munkásokkal a szomszéd vármegyéket jelentékeny mérvben Máramarosmegye látja el. Az utóbbi időben nagyobb lévén a munkáskereslet, a napszámberék Máramarosban is emelkedtek. A napszámber az évszak szerint férfinapszámnál átlag 50 krtól 1 frt 20 kr.-ig, női napszámnál 30—60 kr. közt váltakozik Napszámber általában a szükségletnél több áll rendelkezésre, miután a kisbirtokosok gazdasági teendőiket maguk s családtagjaikkal végzik.

Az előadottakból láthatjuk, hogy Máramarosmegye mezőgazdasági területe a népesség arányához csekély, a lakosság szükségletét nem fedezi, a föld csak erős javítással hozza meg a csekély termést, a gazdálkodási mód ósdi, a legtöbb helyen nélkülözi az intensivitást és hogy az intenzív gazdálkodás terjedésének jelentékeny akadálya az egyes gazdaságokhoz tartozó földek szétszórtsága.

Sokat lehetne ez állapotokon minta parasztgazdaságok felállításával segíteni s ez úton megtanítani a csakis gyakorlati példán okuló népet arra, hogy egy kis, de jól művelt terület több jövedelmet hoz, mint egy nagyobb,

de kellőleg meg nem művelt gazdaság. Kísérletek által meg lehetne állapítani az alkalmas, a megye éghajlati és talajviszonyaihoz alkalmas terményeket s aztán azok termelését propagálni. Mindez körültekintő s az ország közgazdasági érdekei iránt oly kiváló érzéket tanusító földművelésügyi kormányzatunk vezetése, irányítása s a társadalom közreműködése mellett bizonyára be is fog következni. De itt ez másodrendű kérdés. A fő, az életkérdés, a mi e megye egész gazdasági jövőjét, egy szép, egy boldog jövőt van hivatva megállapítani, az *állattenyésztés* kérdése.

A máramarosmegyei állattenyésztés alapját a megye területén levő 303.251 kat. hold rét, 2.640 kat. hold kerti kaszáló, 140.000 hold havasi és hegyi legelő, 75.040 hold közönséges legelő, összesen 520.931 kat. hold terület teszi, melyhez a 183.574 hold szántóföldet hozzáadva kitűnik, hogy a megye mezőgazdaságilag használt összes területe 704.505 kat. hold s hogy a rétek, legelők az egész mezőgazdasági terület $73\frac{1}{2}\%$ -át s a szántóföldek *ötszörösét* teszik. Hozzáteszem még, hogy a rét a máramarosi kisgazdaságok $52\frac{38}{100}\%$ -át foglalja el.

A rétek és másnemű kaszálók évi átlagos szénahozama, hektáronként átlag 16³⁸ mm. szénát számítva, 4,255.429 mm. széna, a mi métermázsánként 1 frt 36 kr. átlagos árral 5,787.383 frt értéket képvisel. Ha ehhez hozzáadjuk a 215.040 hold legelőnek átlag holdanként 1 frtjával számított évi hozamát, megállapíthatjuk, hogy az 520.931 kat. holdnyi kaszáló és legelő-terület 6,002.423 frt évi pénzértéket képvisel, tehát az $\frac{1}{3}$ -öd rész területet képviselő szántóföldek 3,671.402 frt értékű évi hozamának kevesebb, mint kétszeresét. Hozzáteszem még, hogy a megyének hektáronként 16³⁸ métermázsában megállapított átlagos szénahozamával szemben az országos átlag 27⁰³ mm. s hogy a mi kaszálóink szénahozama mennyiségileg az ország területén a legrosszabbak közé tartozik.

E szomorúan feltűnő körülmény oka pedig nem a szóban forgó területek rosszságában keresendő. Máramarosmegye kaszálói nagyobbára jó fekvésűek, flórája kitűnő, hanem az intenzív kezelésnek, a rétvjavításnak, lecsapolásnak, a kaszálók, legelők tervszerű használatának nyoma is alig látható. Ősi gazdálkodási módjuk szerint, — mert a mesterséges takarmány-termelés, mint fentebb láttuk, alig számbavehető s a marhaállományt jól kiteleltetni nem ké-

pések, — a téli rossz tartás alatt meggyengült marháikat, juhaikat a legtöbb községben ó-szerinti Szt. György napig, vagyis május 5-ig a réteken, kaszálókön legeltetik. E rendszerrel a fiatal növésű fű letapostatván, kellő fejlődése megakad s a nyereendő széna nemcsak mennyiségében, hanem minőségében is veszt. E miatt a kaszálás is későre marad, sarjú a legtöbb helyen nem is kaszáltatik.

Hasonló rendszertelenséget tapasztalunk a havasok, a legelők használatánál. A megye területén levő 140.000 kat. hold legelő oly kincs, a mely hivatva lenne e megye állattenyésztését Svájc marhatenyésztésével egy színre emelni, e megye gazdagságát, jövő boldogulását megállapítani. Flórája szakértők megállapítása szerint gyönyörű, tápdús, sok herével s a legtáplálóbb fűnemekkel vegyes; csak hogy míg Svájcban a nemes, addig nálunk a kevés táperejű felfüvek vannak túlsúlyban, mert a havas sohasem javítottatik s a legeltetés a legrendszeretlenebbül üzetik. Junius vége felé az egész szarvasmarha- és juhállományt minden beosztás nélkül egyszerre bocsátják rá a havasi legelőkre, hol a juhok — mindig elől járva — a legnemesebb alfüveket lepusztítják s hagyják az összehasonlíthatlanul kevesebb táperejű felfüveket a szarvasmarhának. A havasokon épületek, hol a marhaállomány az idő viszontagságai elől menedéket találna s a mivel a marhák havasi tartózkodása is, a mi most 2¹/₂ hónapra szorul, meghosszabbítható lehetne, egyáltalában nincs; pedig ez a trágyagyűjtés és talajjavítás szempontjából is igen fontos lenne. A havasok termőképessége, az általuk befogadható állatok száma megállapítva nincs s így legtöbbszörre túl vannak terhelve.

Még ez abnormis viszonyok ellenére is óriási fejlődés az, a mi a marhaállományon e pár hó alatt észlelhető. Csak hogy mit ér mindez, ha ismét visszakerül nyomorult istállójába, nyomorult táplálkozására.

A felvidéki szegénysorsú lakosság gazdasági helyzetének orvoslására a földművelésügyi ministerium pár év előtt egy, az ország közhelyeslésével találkozó actiót indított meg s ennek kapcsán a gr. Schönborn-uradalomtól kibérelt havasokon tervszerű havasi gazdálkodást léptetett életbe. A kincstárnak Máramarosmegyében 48.603 kat. hold havasi legelő-területe van. Ha, a mint tudomásom szerint tervbe is vétetett, a havasi gazdálkodás kellő alapokra helyezése Máramarosmegyére is kiterjesztesse.

tik, ha a földművelésügyi ministerium esetleg a magánkezekben levő havasok megszerzésével, vagy kibérlésével e nagyfontosságú ügyet, melynek vezetésére a kormányon kívül más nem vállalkozhatik, kezébe veszi, ha a havasok törzskönyvezésével, azoknak szükséges épületekkel való ellátásával, a legeltetési sorrend megállapításával, a trágyagyűjtés és talajjavítás behozatalával, a havasi utak megkésztetésével rendszeres havasi kezelést honosít meg, nagy nemzetgazdasági kérdést visz megoldásra, megtízszerezi a havasok értékét és haszon-hozamát s megveti alapját a tejgazdaságok kapcsolatos felállítása és fejlesztésével egy oly állattenyésztésnek, a mely hivatva van a jövőben egy, bármely nyugati államéval vetekedő állattenyésztést meghonosítani s e nyomorúságban levő vármegye lakosságát a legkedvezőbb anyagi helyzet közé juttatni.

Ezen területek vannak hivatva fentartani Máramaros-megye *állattenyésztését*, melyet a következőkben ismertetünk.

Első sorban ismertetni fogom az 1870, 1884. és 1895. évi állatösszeírások eredményét. Az utóbbi a legutolsó hivatalos adat a megye állatlétszámáról, az előbbi adatokkal való összehasonlításból pedig képet nyerünk az állatlétszámokban észlelhető hullámvázokról:

	1870.	1884.	1895
Szarvasmarha . . .	105.834	96.567	127.035
Ló	15.115	13.408	15.338
Juh	147.455	118.001	141.062
Kecske	30.591	16.805	14.836
Sertés	33.711	38.004	38.965

Számszerint tehát az eredmény a 25 év alatt határozott visszaesést mutat. különösen ha azt vesszük, hogy a lélekszám e 25 év alatt 220.506-ról 305.049-re emelkedett. És e visszaesést a minőség javulása csak csekély mérvben pótolta.

Némi javulást tagadhatlanul látunk az utóbbi időkben a szarvasmarhatenyésztésnél. E tenyésztési ág fajok szerint ma a következőképen áll:

Magyar fajtájú	45.428
Mokány vagy riska	50.506
Pirostarka	11.092
Borzderes	10.235
Egyéb színes	8.966
Bivaly	808

A borzderes és részben a pirostarka faj tenyésztésének behozatala s ez által az állatállomány értékének jelentő-

keny emelkedése az utolsó pár évtized munkásságának eredménye. A földművelésügyi kormány a borzderes fajmarhákat mintegy húsz év előtt részint kiváló tenyészállatok kedvezményes adományozásával, részint egy mérsékeltbb számú borzderes üsző-importtal először a nyugati fajmarha-tenyésztésre igen alkalmas tiszavölgyi járásba hozta be, hol keresztezés útján ma már igen szép, értékes s a valódi borzderes fajt egészen megközelítő marhafaj állott elő. Kísérletek történtek azután a megye más járásaiban is a faj átalakítására borzderes bikáknak a községek részére történt szállítása által, melyek beszerzését korábban 40⁰/₀, most 10⁰/₀ árengedménnyel az állam közvetítette. A bikák rossz kezelése, rossz istállóiban tartása, rossz élelmezése miatt ez értékes állatok igen jelentékeny része idő előtt tönkremegy. Van aztán sok rendszertelenség is. Még ma is megtörténik, hogy ugyanazon községben magyar fajtájú és borzderes bikák is tartatnak.

Sajátszerű, hogy a nép nagyobb része a borzderes fajt nem szereti; tejét ritkának tartja, színe, formája előtte nem tetszetős s inkább a pirostarkára vágyik. Ennélfogva a borjúkat is csak ritkán tartják meg, nagyobbára eladják. (Ennek a következménye, hogy bár a kormány a borzderes faj tenyésztését támogatja s évente nagyszámú ily tenyészállatot küld Máramarosba, mégis a piros-tarka faj van a megye területén a borzderessel szemben többségben.) Igavonásra pedig majdnem kizárólag a magyar fajtájú ökröket használják. A nagyszarvú magyar fajtájú ökör a máramarosi ruthén és román földművelő vágyainak netovábbja, luxusa. A tehénnek igavonásra használása majdnem szégyenszámba megy. Az egész megyében alig van 300 tehénfogat. Pedig mily óriási gazdasági kár ez! De e tekintetben a rábeszélés még eddig nem használt, ha csak egy pár minta-parasztgazdaságban gyakorlatilag nem fog annak ok- és czélszerűsége bemutatni.

Mert az állattenyésztésnél a nép *ízlése* is irányadó, sokat lendítvén az ügyön, ha a propagált marhafaj *kedvvel is* tenyésztetik, közvetlen tapasztalataim alapján valóban megfontolandónak vélném, vajon oly helyeken, a hol a borzderes fajjal tett eddigi kísérletezések eddigelé még nagyobb eredményt nem mutathatnak fel, nem lenne-e czélszerű a pirostarka faj tenyésztésére való átmenetel, mely faj a megyében szintén igen szépen beválik.

A magyar fajmarha tenyésztése igen szép eredménye-

ket mutat a Tiszavölgy alsó részében, különösen Visken, Técsőn s a körülöttük levő ruthén községekben. Annál szomorúbb azonban a kép a felsőbb, szegényebb községekben, hol a marhafaj sok helyütt teljesen elkorcsosult s egy tehén átlagos ára 35—40 frt. És fájdalom, a megye területén ez a többség. S mit ér az ilyen helyeken a jó tenyészállat is, ha hiányzik a megfelelő tehén-állomány.

Ismétlem azonban: a földművelésügyi kormány az állapotokon már eddig is jelentékeny mérvben javított s annak a havasi gazdálkodással kapcsolatos további fejtésztése bizonyára meghozza a kívánt eredményeket.

Itt megemlítem, hogy a megye területén a Zürcher-Herzog tejgazdaságán kívül még csupán két kisebb tejgazdaság van. Az említett svájcki vállalkozó berendezett havasi és legelő gazdálkodásával, gyönyörű borzderes fajmarháival példa arra, hogy Máramarosban az állattenyésztés révén mily nagyszerű eredmények érhetők el.

Kár, hogy tejgazdasága elzárt helyen lévén, idegenek vezetése alatt, a megye állattenyésztésének emelésére semmi befolyást nem gyakorol. Egy e téren szaktekintély munkájából veszem azt a jellemző adatot, hogy míg a Máramaros felerészével hasonló kiterjedésű berni kanton egy évi tejmennyisége 143 millió liter, addig Máramarosmegye ugyanoly területén termelt tejmennyiség 6·5 millió liter. E két számadat mutatja, hogy állunk ma s hová lehetne a mai helyzetet fejleszteni.

A megye lótenyésztése tenyésztés számba alig mehet. Régebben a Kudrics-féle ménes — erős, kitartó hegyi lovak — volt Máramarosmegye egyik nevezetessége. E faj már kipusztult. Ma csak Pogány Ödön úz Urmezőn rendszeres lótenyésztést. A megye négy helyén vannak állami ménék évenként elhelyezve, azonban minden évben megújul a panasz, hogy csak igen csekély mérvben vétetnek igénybe. A csikónevelés némi nyomai még Técsőn és Visken található. Különben a lóállomány legnagyobb része elcsigázott, fuvarozásra használtatik s tenyésztésre nem alkalmas.

A juhállomány jóminőségű szívós, hegyi faj. E téren 1870-től jelentékeny esés tapasztalható. Az apadás a kisgazdáknál állott be s kapcsolatos a pauperismus terjedésével. Pedig úgy gyapjutermelés, mint tejgazdaság szempontjából nagy kár e tenyésztési ág hanyatlása.

Legjelentékenyebb a kecskeállományban észlelhető apadás, a mi az erdőtörvény szigorú végrehajtásával kap-

csolatos. Egyes vidékeken, például a tiszavölgyi járásban a kecske majdnem teljesen kipusztult.

A sertésenyésztés, különösen a 90-es években, úgy mennyiség, mint minőség tekintetében örvendetes haladást mutatott s ezt a lakosság is nagy kedvvel tenyésztí, úgy, hogy a legszegényebb embernek is van sertése. A minőség és így az állomány értékének emelésénél nagy szerepet játszottak az utóbbi években a földművelésügyi ministerium által kedvezményes árban szállított sertéskanok. Az utóbbi években a megye területén fellépett sertésvész azonban az állományt igen megapasztotta. Erre nézve nincsenek positiv adataim, de az apadás bizonyára igen jelentékeny.

Lássuk most, hogy állunk állattenyésztés tekintetében az országos átlaghoz viszonyítva.

100 négyszögkilométerre esik:

	megyei átlag	országos átlag
szarvasmarha	1.227	2.083
ló	157	705
sertés	408	2.304
juh	1.416	2.640

1000 lélekre esik:

	megyei átlag	országos átlag
szarvasmarha	474	385
ló	61	130
sertés	157	426
juh	545	497

A gazdasági állatoknak a területhez viszonyítva aránylag csekély száma a gyér népességről tesz tanuságot, kedvezőbb azonban a lélekszám arányához viszonyított számarány, hol a szarvasmarha és juh az országos átlagnál kedvezőbb arányt mutat. Területi arány szerint megyénk az ország legutolsó, lélekszám arány szerint azonban az ország 21-ik vármegyéje s e tekintetben a számra nézve egyelőre meg is nyugodhatnánk, ha az érték is megfelelő lenne.

Most már a talajjavítás, trágyahozam szempontjából véve az állatállományt s a statisztikailag használt »számos marha« fogalma szerint a juh, kecske és sertés számát reducálván, kijön, hogy a megye területén van számos marha 169.654 és így a 183.574 kat. hold szántóföld holdjára 0 93 marha esik, a mi tekintettel a kert-területek és rétek koronként szintén szükséges termékenyítésére, hatá-

rozottan kedvezőtlennek mondható, különösen ha tudjuk a trágya legrendszeretlenebb kezelését, az almozásnak a szegényebb embereknél teljes hiányát. A kisebb birtokosok közt vannak olyanok, a kik a trágyát nem is gyűjtik. Ily primitív kezelés mellett bátran megállapíthatjuk azt, hogy míg rendszeresen kezelve, egy szarvasmarha évi trágyahozama körülbelül 50 métermázsára, addig Máramarosmegyében közép átlagot véve, 20 métermázsánál többre nem tehető.

Láttuk tehát, hogy Máramaros állattenyésztése igen távol áll attól, a mit egy marhatenyésztésre kiválóan alkalmas területen várni lehetne. Marhaállománya jelentékeny mérvben még rossz, értéktelen, mesterséges takarmányt nem termel s e miatt az állatállomány, ha a pompás havasi legelőn nyáron magához jön, kevés idő múlva ismét tönkremegy, rétjei műveletlenek, legelői rendszeretlenül használtak. A marhaállomány trágyahozama még a szántóföldek feljavítására sem elég.

Már fentebb is említém a minta-parasztgazdaságokat. E kihasználatlan sok kincs közepett nézetem szerint csakis ily gazdaságok által nyújtandó példával s esetleg földműves munkásképző-telepek felállításával, hol a felvett egyének a mezőgazdaság különböző ágaiban, így a tejgazdaságban is kellő gyakorlati oktatást nyernének, lenne a jelenlegi ósdi állapot lassan-lassan megváltoztatható.

Itt kell még teilemlítenem a méhészetet és gyümölcs-tenyésztést.

Máramaros méhészete az 1898. évi adatok szerint a következőleg áll:

a megye 160 községében van: mozgó kaptárokban 1950, közönséges köpükben 14,780 méhcsalád. Az évi termék 535 mm. méz, 43 mm viasz 40,638 korona értékben. A méhészetet nagyobbára a kiscgazdák üzik, természetesen a régi gazdálkodási mód szerint, a köpük kifüstölése, illetve a méhcsaládok kiölésével.

Hogy a méhészet a közgazdaságilag sok helyen oly igen elmaradt vidéken minden támogatás nélkül ilyen, aránylag szép eredményeket mutat fel, az a megyének a méhészet fejlesztésére kiválóan alkalmas voltát s a népnek e közgazdasági ág iránti hajlamát bizonyítja. — Földművelésügyi kormányunk ezen közgazdasági ág erősebb felkarolásával bizonyára meg fogja találni az eszközöket arra nézve, hogy a czélszerű méhészeti kezelésre való

példanyújtás által s módot szolgáltatva annak gyakorlati úton való elsajátítására, — a méhészet a megye egyik virágzó közgazdasági ágává fejlődjék.

Még fontosabb a megyére közgazdasági szempontból a gyümölcsészet.

A máramarosi gyümölcs izes, tetszetős külsejű, a piacokon igen kedvelt. Gyümölcsstenyésztésre a megye éghajlati és talajviszonyai — a legmagasabb részeket kivéve — igen alkalmasak. Legszebben díszlenek a különböző alma- és szilvafajok.

Hogy áttekintést nyujtsak nemcsak a gyümölcsstenyésztés mérvéről, hanem az egyes vidékeken való elterjedettségeről is, a mi egyszersmind a továbbfejlesztésre is útmutatásul szolgál, szolgabírói járásokként fogom közölni a gyümölcsfák számát:

Huszt	járás	160.434
Izorvölgyi	»	42.098
Ökörmezi	»	20.075
Sugatagi	»	107.837
Szigeti	»	198.449
Borocsvizi	»	88.269
Técsői	»	141.204
Tiszavölgyi	»	119.352
Visói	»	57.883
M.-Sziget	város	96.392
összesen . . .		1,031.993

Szép szám az első pillanatra, de ha a megye nagy kiterjedését vesszük, az eredmény nagyon nem kielégítő. A szomszédos kis Ugocsának, mely alig nagyobb egyik-másik szolgabírói járásunknál, 553.407 gyümölcsfája van.

A földművelésügyi kormány e téren is megteszi kötelességét s Nagy-Bocskón 40 holdnyi területen gyümölcsészetet állított, hol a gyümölcsészeti munkások kiképzést nyernek.

Előljárnak a gyümölcsstenyésztés terén M.-Sziget után Técső 80.983, Visk 42.000, Nagy-Bocskó 31.000, Huszt 30.000 gyümölcsfával E községek évenként sok vagon gyümölcsöt szállítanak el még Németországba is s e közgazdasági ág tekintélyes jövedelmi forrásuk. Igen sok községben a gyümölcsészet nagyobb gátjául szolgál, hogy a kertek a tilalmas, vagy nyomástól nem külön, hanem egy közös kerítéssel vannak elkerítve s tengeritörés, burgonyaszedés után a csordát a kertekbe is bebocsátják. Ha ez ósdi szokás kiküszöbölhető lenne, egyszerre több ezer hold terület nyílnék meg a gyümölcsstermelésre.

Az 1895-ik évben hetedfél száz vagon gyümölcsöt szállítottak el Máramarosból nagyobbára Németországba. Hova lenne még ez okszerűen fejleszthető?

Rendkívül fontos közgazdasági ága ez Máramarosnak, a mely kellő fejlesztéssel a jövőben hivatva van a jobb sorsra érdemes vármegye helyzetén igen sokat javítani.

Az utolsó pár évben bebizonyult, hogy Máramaros alsóbb részeiben igen szép és ízés szőlő is termesztendő. — Régi feljegyzések szerint a huszti várispán részére a huszti vár oldalán termeltek szőlőt. Egy másik feljegyzés szerint Visk város határában kincstári területen szintén volt szőlő, a mit 1836-ban elpusztított »egy apró, szabad szemmel nem látható bogár«. Néhány év előtt a huszti határban Ágoston Lajos kereskedő, a ki példaadásával a gyümölcsészet terén is nagy érdemeket szerzett, szőlőtelepet állított fel s a kísérletezés kiválóan sikerült. A most már rendes termésben levő szőlőterület kiváló csemege-szőlőt terem. Pár év alatt mások is, ez eredménytől felbátorítva, mintegy 40 holdnyi szőlőt telepítettek. Úgy hiszem, a sok alkalmas hegyoldalon a nemes példa hova-tovább több és több követőre fog találni.

Most áttérek a máramarosi közgazdasági élet egy igen jelentékenyen ágára: az erdőgazdaságra.

A vármegye területén levő összes erdőségek kiterjedése (tiszván az erdészeti művelés alatt levő területeket véve)

	936.283 kat. hold.		
Ebből véderdő	81.245	»	*
feltétlen erdőtalaj	826.194	»	»
nem feltétlen	28.894	»	»

fanemre nézve:

tölgyes	40.844	»	»
bükkös (és egyéb lomberdő)	554.346	»	»
fenyves	341.092	»	»

Az erdőterületnek majdnem felerésze, vagyis 410.147 kat hold az államkincstár tulajdona, mely terület a m.-szigeti m. k. erdőigazgatóság, a bustyaházi m. k. erdőhivatal és a nagybányai m. k. főerdőhivatal kezelése alatt áll.

Itt érdekesnek tartom feljegyezni, hogy az államkincstár összes birtoka Máramaros vármegyében művelési ágak szerint a következő:

1. erdőterület	410,147'32 kat. hold,
2. legelő	5,008'96 » »
3. havasi legelő	48,603'03 » »
4. egyéb terület	14,304'56 » »

A kincstári erdők megosztása korosztályok szerint:

121 és több éves	103.303 02 kat. hold,
101—120 »	31.790'41 » »
81—100 »	23.898'10 » »
61—80 »	45.440'72 » »
41—60 »	33.187'51 » »
21—40 »	45.995'30 » »
1—20 »	124.533'26 » »

Ez adatokból kitűnik, hogy a kezelés czéltudatos, tervszerű, hogy az erdők jövedelmezősége fokozatosan biztosítva van, valamint az is, hogy a czéltudatos kezelés folytán a kihasználható erdők mennyisége nem apadni, hanem szaporodni fog.

Hogy mily gondot fordít az államkincstár a régihez képest az erdők ápolására, fejlesztésére, annak megvilágítására szolgáljon a m.-szigeti erdőigazgatóság területén az utóbbi húsz év alatt erdőművelés czimén tényleg kiadott költségekről szerkesztett kimutatás:

1881. évben	3.211 frt,	1891. évben	25.820 frt,
1882. »	6.711 »	1892. »	24.936 »
1883. »	10.050 »	1893. »	22.537 »
1884. »	12.542 »	1894. »	22.853 »
1885. »	11.212 »	1896. »	34.588 »
1886. »	17.852 »	1897. »	36.525 »
1887. »	18.677 »	1898. »	40.505 »
1888. »	17.996 »	1899. »	63.217 »
1889. »	13.688 »	1900. » engedélyezve	60.000 frt.
1890. »	21.398 »		

Tehát az erdőművelésre 1881. évben kiadott 3211 frt 20 év alatt majdnem húszszorosra emelkedett.

A kincstári erdők megosztása főfanemek szerint:

tölgy	bükk s más kemény fa	fenyő	fűz, nyár és más
7.840 kat. hold,	172.937'02 kat. hold,	229.370'30 kat. hold,	szórványosan.

Értékesítették ez idő szerint évenként:

Tölgyfa	Bükkfa	Fenyőfa
8.516 m ³	297.260 m ³	339.307 m ³

Értékesíthető lesz 60—80 év múlva, a midőn a jelenlegi, szabálytalan korfokozatú, rosszul felújult, megrongált

s részben őserdő jellegű erdők helyett a mostani rendszeres kezelés és ültetéssel felújított erdők kerülnek kihasználásra:

	Tölgyfa	Bükkfa	Fenyőfa
	17.488 m ³	307.541 m ³	845.351 m ³
tehát több, mint most	8.967 m ³	10.281 m ³	506.014 m ³

A tölgnél azért oly csekély aránylag a szaporodás, mert a birtokrendezés alkalmával a tölgyesek nagy része a községeknek osztatott ki

A bükknél azért várható csekélyebb szaporodás, mert a bükkösök által jelenleg elfoglalt terület nagy része fenyővel újittatik fel, egyes déli fekvésű helyen tölgygel is.

A fenyőnél a szaporodás a 100⁰/o-ot is meghaladja, a minek magyarázata egyrészt abban rejlik, hogy a mostani szabálytalan, ritka erdők holdján alig van átlag 100 m³ értékesíthető fenyőfa, holott a gondosan kezelt jövő vágásokban legalább 250 m³-re lesz a holdankénti fahozam tehető, de másrészt mert a mostani bükkösök egy része szintén fenyővel újittatik fel.

A mi már most a kincstári erdők jövedelmezőségét illeti, erre nézve, — megjegyezve, hogy a m.-szigeti erdőigazgatóság kezelése alatt álló erdőterület 236.214·52, a bustyaházi m. kir. erdőhivatal területe pedig 161.305·10 kat. hold — az öt évi bevételi, illetve kiadási többletet a két erdőhivatal szerint elkülönítve a következőkben csoportosítom:

	M.-szigeti bevételi többlet		Bustyaháza bevételi, illetve kiadási többlet	
	kor.	fill.	kor.	fill.
1895	442.666	45	52.984	02
1896	375.980	27	50.033	18
1897	574.302	58	—21.755	37
1898	504.375	94	—10.787	43
1899	977.075	57	242.337	—

Ez adatokból kitünőleg a m.-szigeti erdőigazgatóság területén egy kat. hold erdő az utolsó évben átlag 4 kor. 13 fill, a bustyaházi m kir. erdőhivatal területén 1 kor. 56 fill. tiszta hasznot hozott.

A bustyaházi erdőhivatal területén az eredmény azért kedvezőtlenebb, mert a terület jelentékeny részét a magyar-német erdőipartársulattól vásárolt s nagy részben letarolt erdők teszik. Hasonlóképen nem jövedelmeznek a Huszt, Visk és Técső korona-városokkal és a dombói

közbirtokossággal közös, még osztatlan területek, melyek kezelése, fentartása azonkívül jelentékeny terheket ró még az államkincstárra

Láttuk tehát a jövedelmezőséget. És e jövedelmezőség az értékesíthetés fent kimutatott s egészen biztos alapon fekvő emelkedésével aránylagosan nőni fog, fel fog emelkedni a mostaninak háromszorosára, mert a faárak is kétségtelenül emelkedni fognak, az értékesíthető fatömeg is — mint fentebb kimutattam — sokkal nagyobb lesz. Kétségtelen, hogy a máramarosi kincstári erdők 60—80 év múlva évente legalább 3 millió korona tiszta jövedelmet fognak hozni

A máramarosi nép — a kincstári conventiók munkásokat ide nem számítva — a m.-szigeti és bustyaházi kerületben a múlt évben 717.000 frtot keresett a kincstári erdei munkálatoknál. A jövőben az értékesíthető fatömeg mennyiségének emelkedése folytán évenként legalább 1¹/₂ millió forintot fog a kincstári erdei munkálatoknál beérmelhetni.

A kincstár tulajdonát tevő erdőbirtok tehát a jelenben elég kedvező, a jövőben egészen virágos képet mutat. Lássuk most már az érem másik oldalát, a többi erdősegeket

Ezek birtokosaik szerint a következők:

1. Községi erdő	77.671 kat. hold.
2. Egyházi és iskolai erdő	4.451 » »
3. Közbirtokossági és volt urbéres erdő	194.560 » »
4. Magán erdő	217.293 » »

Üzemtervszerű kezelésre (az 1871. évi XXXI. t.-cikk 17. §-a alapján) az 1—3. pontok alatti erdők vannak kötelezve, a 4. pont alatt említettek közül pedig az idézett törvény 2. §-a alá tartozó véderdők, mely utóbbiak mintegy 14.000 kat. holdat tesznek ki.

Az 1—3. pontok alatt felsorolt birtokcímek az 1898. évi XIX. t.-cz 1. §-a alapján állami kezelés alá tartoznak s tényleg állami kezelés alatt áll közülök 245.000 kat hold.

Ez erdősegek legnagyobb része bükkös, azonban a fenyves erdő is jelentékeny mennyiségű, de ezek legnagyobb része letarolt, lepusztított s a legrosszabb karban van. A máramarosi közbirtokosságok a hetvenes évek elején felendült fakereskedésnek sok helyen a legpotomabb áron

dobták oda rengeteg fakészleteiket, a volt urbéresek pedig nagyobbára évtizedek óta pusztított, vágott s fel nem újított erdőterületeket kaptak. Ma el lehet mondani, hogy ezen erdők a lakosok faizási és némely helyen épületfa-szükségletein kívül mitsem jövedelmeznek, mert vannak ugyan egyes (fenyves vagy tölgyes) birtokok, a melyek holdanként 40—60 fillér tiszta jövedelmet adnak, de a legnagyobb részök (bükkösök) olyan, melyek főként a közlekedési viszonyok miatt nem értékesíthetők s a melyek kezelési és adóköltégei csak súlyos terhek a szegény birtokosokon, községeken, volt urbéreseken a nélkül, hogy nagy kiterjedésű erdőbirtokuknak valami hasznát látnák.

Fent kimutattam, hogy a kincstár a legmegfelelőbb kezelés mellett is mily csekély hasznot képes bükkös erdeiből fölmutatni. Itt még rosszabbul áll a helyzet. Valóban feltűnő, hogy míg a bükkfa értéke országszerte mindenütt emelkedik, addig Máramarosban kat. holdanként bükkös erdő 12—15 frtért nagy mennyiségben vásárolható. Ennek oka részint az erdőknek a vasuti állomásokkal való rossz összeköttetésében, de főként a kedvezőtlen vasuti szállítási díjszabásban rejlik. Egy igen szolid fakereskedő, a ki Máramarosban a déli gyümölcsök szállításához használt tavolette deszkákat gyártotta s Fiuméba és a délvidékre szállította, úgy lett fizetéképtelenné, hogy egy nagy szállitmányával egyidejűleg érkezett Amerikából öt hajó tavolette deszkaszállitmány, melylyel a szállítási díjak miatt nem versenyezhetett.

Most, a mikor a szén ára óriásilag emelkedik, kétszeresen actualissá válik, miként lehetne a felvidéken óriási mennyiségben levő bükkfával való tüzelést az ország távolabbi vidékeire, a fővárosra is lehetővé tenni. De mindjárt fennakadunk e fontos kérdés megoldásánál, ha tudjuk, hogy a legkitünőbb minőségű faanyag vasuton 250 km.-nyire csak igen csekély haszonnal, azontul csak kárral szállítható. Szépen kifejtette azt az országos erdészeti egyesület a kereskedelemügyi ministeriumhoz öt évvel ezelőtt benyújtott ily tárgyú beadványában. Ha e kérdés megoldható lenne, sok oldalra óriási haszon hárulna. Nem tudom, mennyiben lenne kárpótolva a vasut a szállítási díjtételek megfelelő leszállításával szemben aállítás mennyiségének igen jelentékeny emelkedésével, de nagy haszon lenne ez az erdőbirtokosra, első sorban az államkincstárra az erdőbirtokok értékének nyomban bekövet-

kező emelkedésével, nagy lendületet adna a faanyagokat feldolgozó gyáriparnak, azonnal sok ezer munkáskéznek adna foglalkozást s az alsóbb vidékekre nézve megoldaná a jó és egészséges tüzelés kérdését. Valóban érdemes lenne e kérdéssel az illetékes köröknek behatóan foglalkozni.

Az állami kezelésben levő erdőknek mintegy 79⁰/₀-a legeltethető; a többi mint felújítás alatt álló és csemetés, tilalom alatt van.

Itt megemlítem, hogy a kataszteri felvételek alkalmából sok legelőként kiosztott terület lőn erdőterület gyanánt felvéve, a mi sok községben a legeltetés nagyobb fokú megszorítását eredményezte és sok indokolt panaszra és elégedetlenségre adott okot. Ujabban remény van oly kormányintézkedésre, mely az állapotokat községenként bizottságilag megvizsgáltatván, az e téren fenforgó tévedéseket, zavarokat jóvá fogja tenni.

A községek, volt urbéresek erdeiben évenként átlag 2000 kat. hold lenne a felújítandó terület, de a felújítást csemeték, különösen pedig pénz hiányában alig fele részben teljesíthetik. Csemetékről már gondoskodva van, mert a földművelésügyi kormány az állami csemete-kertekből ingyenesen fogja a jelzett birtokosokat csemetékkel ellátni. De ha a megye e célra évenként megfelelő állami pénzesegélyt, legalább 2—3000 forintot nem kap, akkor épen a legnyomorultabb erdőbirtokokon, ott a hol arra legnagyobb szükség lenne, nem lesz a felújítás eszközölhető.

Vágható korú erdők oly arányban, a hogy azt a használat tartamossága megkívánná, nincsenek. Évenként ugyan mintegy 3000—3500 kat. hold vágásterület esedékes, ennyi van üzemtervezéssel engedélyezve, de ezek mind oly előzetesen kigyérített állapotok, hogy félannyi fát sem adnak ki, mint a mennyit normális viszonyok közt szolgáltatniok kellene. Bele fog telni harmincz-negyven esztendő, míg ez erdők normális fahasználatokat fognak nyújtani.

Az ily állapotban levő erdőket természetesen súlyosan terhelik az állami kezelésnek holdanként 6 krt kitevő kezelési költségei.

Részint azon relative magas költségek, részint az erdőbirtokosok kérelmeinek elintézése körül fennálló, az erdőgondnokság, állami erdőhivatal, kir. erdőfelügyelőség és erdészeti bizottság retortáin átmenő, épen ezért hosszadalmas s ez által sokszor az erdőbirtokosok jogos érdekeire hátrányos eljárás idézte elő meggyeszerzte azt a vég-

eredményeiben veszélyekkel járó mozgalmat, hogy az úgynevezett nemesi közbirtokosságok már sok helyen folyamatba tették az arányosítási pereket és az erdőknék, valamint az erdőből kihasított legelőknék egyénenkénti felosztását kérelmezik. Ily erdők területe Máramaros megyében 120.000 hold, tehát mintegy fele az állami kezelés alatti erdőknék. S így míg a kormány egyfelől — nézetem szerint igen helyesen — erdei nagybirtokok létesítésén gondolkozik, addig másfelől csak itt e megyében 120.000 kat. hold van a legnagyobb fokú elaprózásnak s ezzel az elpusztulás veszélyének kitéve. Ezt meg kellene akadályozni, nézetem szerint azzal, hogy az 1871. évi LV. t.-cz. 8. § a 2. pontja, mely most csak az erdélyi részekre van érvényben, az északi és északkeleti vármegyékre is kiterjesztessék, hogy t. i. csak azon közbirtokosok vehetik ki a közösből egyénenként részöket, a kik 100 kat. holdnál nagyobb területre tarthatnak igényt.

Egyidejűleg azonban gondoskodni kellene az iránt, hogy a birtokosok jogosult igényei, kérelmei minél gyorsabb elintézésben részesüljenek s erre első sorban az állami kezelés életbeléptetése óta teljesen feleslegessé vált erdőfelügyelői állások beszüntetése, illetve a m. kir. erdőhivatalokkal való egyesítése mutatkoznék a legcélszerűbb módoknak, a mivel az administratio egyszerűsítése mellett jelentékeny, körülbelül 100.000 forintnyi évi teherrel lenne az állam budgetje megkönnyebbíthető s ez az erdőbirtokosok terheinek könnyebbítésére lenne fordítható.

Még a magán birtokosok erdeiről szólok pár szót, melyek túlnyomó része szintén bükkös. Ezek, kivéven mintegy 50—70.000 holdat (gr. Teleki, gr. Chorinszky stb.-féle birtok), majdnem mind le vannak tarolva, úgyszintén a magán kézen levő s a legkiválóbb feltétlen erdőtalajt tévő fenyves területek is. Itt lehetne a legkiválóbb alkalom a telepítés tervével kapcsolatosan aránylag számba sem vehető áron hatalmas latifundiumok létesítésére. Azok, a kik e lépésre elhatároznák magukat, a nemzetgazdasági és magyar faji szempontból tett nagy szolgálaton kívül egy később nagy jövedelmet hozó befektetést eszközölnének utódaik részére.

Nem foglalkozom tovább térszűke miatt ezen nagyfajosságú kérdéssel, fentartom azt magamnak máskorra. Hanem az erdészettel kapcsolatosan a vadászat kérdésével kívánok röviden foglalkozni.

Máramarosnak híres vadállománya van. Szarvasbikái országszerte híresek. Gyönyörű agancsaik a kiállításokon is feltűnést keltenek. Híres azonkívül medve, hiúz, vadsertés és őz-állományáról is.

A leggondosabban őrzött kincstári területeken a vadállomány hozzávetőleg a következő:

Szarvas (bika, tehén, borjú)	1200
Őz	750
Medve	220
Hiúz	50
Vadsertés	600

Gyönyörű vadállománya van ezenkívül a gr. Teleki-féle dolhai, a gr. Chorinszky-féle vucskómezei, a br. Schönberg-féle csónoki uradalmaknak. Nagy medveállománya van a f.-vissói járás közbirtokossági erdeinek s a gr. Teleki család ugyane területén levő sziklás havasain zergék is találhatóak.

E vadászati sport szempontjából oly örömdetes körülménynek azonban nem hiányoznak a maguk hátrányos oldalai sem. A szarvasok és vadsertések a szorgos felügyelet, a vadászatnak még a kincstári erdészeti személyzetre is nézetem szerint nem indokoltan kiterjesztett korlátozása folytán rendkívül elszaporodván, a kisczardák tengerijében, burgonyájában, szénájában óriási károkat okoznak. A viszonyokat nem ismerők előtt talán mesészerű, de igen sok ezerre megy a tengeri, zab, burgonya érése idejében azon szegény emberek száma, a kik kis pásztortűzők mellett, hegyoldalakon, félreeső helyeken, heteken át nem hajthatják álomra fejüket, hogy kis termésüket a vadaktól megóvják. Nem akarok ezúttal javaslatokkal előállani, de a humanismus nevében mondom, hogy ez állapotokon mégis segíteni kellene! Azt csak mellékesen jelzem, hogy míg a kincstári erdők, sőt a közelökben levő legelőterületek is a legeltetéstől oly féltékenyen őriztetnek, addig az elszaporodott szarvas-állomány a fiatal erdőkben mily óriási károkat okoz. Ennek kiszámítását a szakértőkre bízom.

Most áttérek a bányászat rövid ismertetésére. Máramarosnak egyik legnagyobb kincse: gazdag sóbányái. Művelés alatt állanak ez idő szerint: a rónaszéki, sugatagi és szlatinai sóbányák, melyek összes évi hozama az 1898. évi adatok szerint 813.923 mm. kősó és 71.561 mm. iparsó, 16,652.000 korona értékben. Ezzel szemben az összes termelési költség 885.414 korona.

A bányászatnál alkalmazott munkások száma: Róna-széken 356, Sugatagon 353, Szlatinán 510.

Ezenkívül még 13 bányavállalat van a megye területén, melyek különböző nemes érczek, arany, ezüst, réz stb. után kutatnak. Kőszén után csak két helyen, Zádnyán és Ruszkirván kutatnak. A kőszén jelenléte igen sok helyen megállapítható, vastagabb rétegekre azonban még nem akadtak. Az eddig talált legvastagabb rétegek 0·316—0·632 méter vastagságúak, tehát bányaüzemre nem alkalmasak. Itt megemlítem, hogy különösen a megye délkeleti részében az Izavölgyben, valamint a Tiszavölgyön, Kőrösmező határában jelentékeny kőolaj-források mutatkoznak, a melyek kőzeti viszonyai a gácsországi leggazdagabb kőolaj-területekre emlékeztetnek. A viszonyok mind arra mutatnak, s ebben a szakértők véleménye is megegyezik, hogy a megye területén dús kőolaj-forrásoknak kell lenni, a melyeket feltárni azonban ez ideig még nem sikerült.

A kohászat terén felemlítendőek a kabola-polyánai kincstári és a gr. Teleki-család tulajdonát tevő dolha és róka-mezei vasművek, melyek a környéken található kiváló minőségű vasérczet szép feldolgozással hozzák forgalomba.

Máramaros egyike az ország azon 17 vármegyéjének, hol az iparosok száma a népesség 3⁰/o-ánál kevesebb. Szolgáljon ez indokul arra, hogy az ipar kérdésével csak rövidebben fogok foglalkozni.

A kisipar a megye területén általában pang. M.-Szigetnek, Husztnak pár évtized előtt még igen virágzó kisipar volt. Ma a kisiparosok osztályrésze majdnem kivétel nélkül a nyomorúság. A csizmadia-, czipészipart tönkreteszik a gyári készítmények, a sok vagyonos timár-iparost a Galicziából behozott, rossz minőségű, s épen azért olcsóbban árusítható bocskorok. Szomorú képet nyújt e derék kisiparosok sorsa. A ki menekülhet, bármily jelentéktelen, de biztos jövedelemmel egybekötött állást kaphat, ott hagyja mesterségét és siet családjá jövőjét a teljes tönkremeneteltől biztosítani. Igen sujtja őket, megnehezíti a segéd tartást s így iparuk nagyobbmértvű üzését az I. osztályú kereseti adó, mely életképtelenségét azzal bizonyította be, hogy behozatala óta úgyszólván mitsem emelkedett. Utóbbi időben a M.-Szigeten és Huszton a kereskedelemügyi minister nagylelkű támogatásával felállított ipari hitelszövetkezetek működése nyújt némi reményt az iparosok sorsának jobbrafordulásához.

Jellemző s a kisipar pangásáról tanuskodó azon tünet, hogy Máramarosmegyében eddigelé egy ipartestület sem volt létesíthető.

A háziiparnak Máramarosban meg vannak a maga alapfeltételei. A megye lakosságában meg van a hajlam a szövő, fonó, fafaragási stb. iparágak üzéséhez s kellő lelkes és helyes irányú vezetés mellett e téren még szép eredmények lesznek elérhetőek. A népesség legnagyobb része a saját kenderterméséből házilag otthon készült fehérneműt viseli, mit a nők a megye különböző részein különböző színű és formájú himzésekkel díszítenek. Mert a szövésel majdnem minden kisgazdaságban foglalkoznak, és mert a nők napszámbére átlag 40 krnál magasabbra nem tehető, a munkaerő nagy és olcsó; itt nagyszabású szövőipar igen könnyen meghonosítható lenne annál is inkább, mert a megye egyes vidékein nemcsak a közönséges vászon, hanem szép mintájú függönyök, takarók stb. szövésénél is nagy ügyességet tanusítanak.

Hasonlóan áll a dolog a guba, pokrócz stb. szövésénél is, míg különösen a román lakosság között tiszta gyapjúból igen értékes, szép szőnyegek és függönyök is készülnek.

A szekérrészek, a gazdálkodáshoz szükséges faszerszámok is a legtöbb helyen házilag, otthon készülnek, a tekőképzéssel pedig leginkább a cigányok foglalkoznak. Szép lendületet kezd venni a kosárfonás, mely czikkből például Iza községe évenként 150—200.000 darabot szállít. Legutóbb a kereskedelmi ministerium buzdítására a gazdasági egyesület vette kezébe ez ügy propagálását és mert az alapfeltételek, mint láttuk, megvannak, az a meggyőződés, hogy a háziipar a kormány kilátásba helyezett támogatásával szép jövőnek néz eléje.

A gyáripar állására nézve a statisztika a következő adatokat szolgáltatja:

vegyészeti ipar	1
élelmezési ipar	114
agyag- és üvegipar	1
vas- és fémipar	3
faiipar	19
butoripar	2
építési ipar	2
gépipar	1
villamosságai ipar	2
vegyes	1
összesen	146.

Elég tekintélyes szám, míg nem tudjuk, hogy a legnagyobb számmal (114) szereplő élelmezési gyáripár legnagyobb része szódavizgyártás.

A megye gyáripára terén az első helyet foglalja el a Nagy-Bocskó községben levő »Clotild vegyipar részvénytársulat« nagy vegygyára, mely rézgalicz, klórmész, eczetsav, kénkátrány, glaubersó, sósav, salétrom, timsó s más vegyészeti gyártmányokat állít elő egy gyönyörű gyártelepen pár millió befektetéssel. E nemben ez Magyarország legnagyobb vegygyára. A termelés évenként 800.000—1.000.000 forint értéket képvisel. Körülbelül 800 munkást tart fenn egészséges lakásokban elhelyezve s betegsegélyezés tekintetében is megfelelőleg gondoskodik róluk.

Említésre méltó továbbá a Kuhán Kálmán fiai trebusa-fejérpataki üveggyára, mely belga-rendszerű táblaüveggyártásra van berendezve; egyike az ország legnagyobb üveggyárainak, 250 munkást foglalkoztat s két kemenczével dolgozik. 1893-ban épült s az 1896-ik évi országos kiállításon gyártmányai elismeréssel lettek kitüntetve. Ugy ez, valamint a Schreter és társa tulajdonában levő ferenczvölgyi üveggyár is küzd az üvegiparral szemben ország-szerte fennálló nehézségekkel.

A faipar 19 gyárvállalattal van képviselve. Ezek részint fenyődeszkákat és léczeket, részint hajlitott butorhoz használt bükkfaléczeket, tavolette-deszkákat stb. termelnek. E gyárak prosperálását azonban, tekintve, hogy a fának a gyártelephez s az ott termelt anyagnak a vasut-hoz való szállításánál is sok nehézséggel kell megküzdeniök, az aránylag magas vasuti szállítási díjak, — a mint már azt az erdészeti ügy tárgyalásánál kifejtettem, — igen megnehezítik. Ha e kérdés kedvezően megoldható lenne, a máramarosi faipar igen nagy lendületet nyerne. Temérdek sok kincsünk megnyílnék a világnak s ezzel megnyílnának a nép megélhetési forrásai is.

Adataim a következő faipargyári vállalatokról vannak:

1. Sternberg Lipót bérlő, M.-Sziget, fűrészelt faanyagok és lécz, 40 munkással és egy 80 lóerejű gőzgéppel;
2. M.-Sziget-Kamara, kincstári fűrész, fűrészelt faanyagok, deszka és lécz, 230 munkással, 140 lóerejű gőzgéppel;
3. M.-Sziget, Grósz testvérek, hajlitott butorfa gyártelep, 60 munkással, 12 lóerejű géppel;
4. Batiza, Schulz és Pollák czég, párolt bükk, butor-

lécz, 85 munkással, 100 lóerejű gőzgép és 12 lóerejű gáz-motorral, az évi termelés értéke 130.000 forint;

5. Lipcse-Polyána, Eglis testvérek, hajlitott butorfa, 100 munkással, egy 40 lóerejű, egy 20 lóerejű gőzgéppel;

6. Berezna, Spitz Arnold, bükkfa-léczgyár, 75 munkással, 35 lóerejű gőzgéppel;

7. Bustyaháza, Greiner testvérek, mint bérlők, fűrészgyár, 140 munkással, 120 lóerejű két cylinderes gőzgéppel;

8. Herincse-Monostor, Dubrovics László, hajlitott butorfa-lécz, 40 munkással, 35 lóerejű gőzgéppel;

9. Szaplócz, Zürcher Alajos, parquetgyár, 25—30 munkással, vízi erőre;

10. Técsői fűrészgyár.

A malomipart illetőleg a következőket említem meg:

Schréter és társa bustyaházai malmalma, 35 lóerejű turbinarendszerű motorral, évenként 8—10.000 métermázs lisztet termel, a termelés hozzávetőleges értéke 70—80.000 forint;

Nuta Pollák és társa malmalma Szaplóczán, vízerőre, liszttermelés, az évi termelés hozzávetőleges értéke 60.000 forint;

Fogel Antal és társa hengermalmalma, vízerőre, liszttermelés, az évi termelés hozzávetőleges értéke 60.000 forint;

Krausz Lajos és társa huszti hengermalmalma, vízerőre, liszttermelés, az évi termelés hozzávetőleges értéke 80 000 forint.

Ezen kívül majdnem minden községnek meg vannak a maga vízierőre berendezett kisebb malmai, melyek azonban nem kivitelre, hanem a helyi és szomszédos községek szükségleteit dolgozván fel, ipari szempontból nem ismerethetők.

Ipari és gyári alkalmazottak betegsegélyező pénztárainak száma: kerületi 1, gyári és vállalati 2, összesen 3 pénztár 2398 taggal. Mult évi bevétel 44.420 korona, kiadás tagok segélyezésére 25.975 korona, igazgatósági költségek 3742 korona.

Máramaros kereskedelméről is megemlékezem röviden. Teszem ezt egész rövidséggel azért, mert az általános szegénység miatt a kereskedelem is általában pang.

Leglényegesebb a megye fakereskedése, mihez a legtekintélyesebb famennyiséget, a mint azt már kimutattam, a kincstári erdőbirtokok adják. Tekintve, hogy a magán- és birtokossági erdők már igen jelentékeny mérvben le-

taroltattak, a kitermelhető mennyiség évről-évre csökken. A legutóbbi adatok 1896-ik évről állanak rendelkezésemre. Ez évben körülbelül 430.000 köbméter fenyőfa termeltetett ki, mely mennyiségből mintegy 240.000 köbmétert a kincstári erdőségek szolgáltatottak. Sokat szenvedtek a fakereskedők az 1894-iki cholera-járvány miatt. Ez évben a sziget-körösmézei vasutnál dolgozó munkások között a cholera-járvány kiütvén, a kormány a ragály elhurczolásának megakadályozása végett a tutajozást beszüntette. Ezen, különben egészségügyi szempontból indokolt intézkedés kifolyásaként a fakereskedők, kiknek fakészletéből egy nagy nyári árvíz is igen nagy mennyiséget pusztított el, óriási károkat szenvedtek. Több fakereskedő teljesen tönkre is ment. Épen ez idő szerint szolgál elbírálás tárgyául az illetékes bíróság előtt azon igen érdekes s nálunk még eldöntetlen elvi kérdés, hogy hasonló esetekben, a midőn állami érdekekből elrendelt intézkedések által egyeseknek kár okoztatik, tar tozik-e az állam kártérítéssel?

Jelentékeny kereskedelmi czikk a fakereskedésnél a fűrészárúk is, a melyek mennyiségére azonban megbízható adatokat nem kaptam.

Nagyobb kereskedelmi ága a megyének a terménykereskedés is. Már fentebb említém, hogy a megyének be nem termett s így import útján fedezendő kenyérmű szükséglete körülbelől 300.000 métermázsát tesz ki. A terménykereskedés különösen M.-Szigeten és Huszton virágzik.

A rövid- és kézműárú-kereskedés, mint általában oly helyeken, hol nagy a szegénység, itt is pang. Sokat ártott általában a megye kereskedelmének a megyét az utóbbi években ért és a hitelviszonyokat is érintő sok csapás. Erről a megfelelő helyen még meg fogok emlékezni. Különben a megye területén levő kereskedők összes száma 1849, a mi az összes népesség 0.54^o/o-ának felel meg.

Mert a fogyasztás egy vármegye közgazdasági viszonyainak mindig jelentékeny fokmérője, az iparral és kereskedelemmel kapcsolatosan érdekesnek találom a megye húsfogyasztására vonatkozólag pár évi adat bemutatását.

Közfogyasztásra levágatott hivatalos adatok szerint:

Évszám	Szarvasmarha					Juh		Kecske		Sertés	
	bika	ökör	tehén	növénydök	borju	bivaly	öreg	bárány	öreg		gödölye
1891-ben .	147	861	3.599	2 266	3.051	—	19.438	1.271	—	—	1.692
1897-ben .	27	1.296	2.530	1 714	2.898	56	6.841	16.406	897	2.165	4.257
1899-ben .	62	1.627	2.579	2.220	3.576	79	8.366	13.687	941	2.960	5.837

Ez adatokból látjuk, hogy a húsfogyasztás 1891-től 1899-ig nem emelkedett. A levágott nagy marha száma 1891-ben 6873, 1897-ben 5567, 1899-ben 6488. Tehát az eredmény még visszaesést mutat. Csupán a sertéshús-fogyasztásnál látható bizonyos emelkedés. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a húsvágásra vonatkozó szabályok évről-évre szigorúabban hajtatnak végre s a bejelentés nélküli vágatás évről-évre ritkábbá válik, hozzávéve még a tíz év alatti lélekszaporulatot is, a visszaesés annál eclatansabb.

Most, ha a fogyasztást a lélekszám arányában akarjuk megállapítani, el kell különítenünk M.-Sziget r. t. város fogyasztását.

1899. évben M.-Szigeten levágatott: 8 bika, 1.138 ökör, 1.137 tehén, 437 növendék, 1.786 borjú, 66 bivaly, 427 öreg juh, 1.731 bárány, 1608 sertés, a mit az egész vármegye területén eszközölt vágatások összegéből levonva, marad M.-Sziget város 15.000 lakosának levonásával a megye 290.000 lakosára: 54 bika, 489 ökör, 1.442 tehén, 1.783 növendékmarha, 1.790 borjú, 13 bivaly, 7.939 öreg juh, 11.953 bárány, 4 229 sertés. Ha most tudjuk, hogy a Máramarosban levágott szarvasmarhák szakértőileg megállapított átlagos élő súlya 250—400, ebből pedig tiszta hús 150—200 kilogramm, akkor megállapíthatjuk, hogy Máramarosban egy lélekre egy évre nem egészen 3 kilogramm marhahús esik.

Feltűnő, hogy M.-Sziget r. t. város húsfogyasztása körülbelül annyi, mint a megye területén levő 10 szolgabírói járásé. M.-Szigeten esik egy lélekre évenként 15 kilogramm marhahús. Ezen feltűnő körülmény a vágó-lajstromok pontos vezetésén kívül abban leli magyarázatát, hogy Szigetnek igen nagy értelmisége s katonasága van.

Igen nagymérvű a járásokban a juhhús-fogyasztás, ami a lakosság nagy szegénységéről tesz tanúságot.

Tehát nem egészen 3 kilogramm marhahús egy évre egy lélekre! Ehhez nem kell magyarázat.

Most már áttérek Máramarosmegye hitelviszonyainak tárgyalására.

A hitelviszonyok Máramaros utóbbi évei történetének legsötétebb lapját teszik. Az utolsó öt év alatt csődbe ment: 1. a m.-szigeti takarékpénztár, 2. a m.-szigeti népbank részvénytársaság, 3. a kőrösmezei hitelbank, 4. a kőrösmezei hitelszövetkezet.

Felszámolás alá kerültek:

1. a kőrösmezei kereskedelmi és hitelintézet, 2. a rahói takarékpénztár, 3. a nagybocskói takarékpénztár, 4. a dragomérfalvi takarékpénztár, 5. a m.-szigeti kereskedelmi és hitelintézet, 6. a huszti takarékpénztár.

Nem akarok e szomorú képpel most mélyebben foglalkozni. Fájdalom, országszerte ismert dolgok ezek, melyekkel a napisajtó annak idején szintén sokat foglalkozott. Csak magánál a szigeti takarékpénztárnál mintegy 2 millió forint, nagyobbára megyei lakos betevők pénze szerepelt betétként, a midőn a takarékpénztár csődbe került, miből eddigelé csak 10⁰/o fizettetett vissza. Ezenkívül 25⁰/o-nál, tehát összesen 35⁰/o-nál többre a betevőknek kilátásuk alig lehet.

A m.-szigeti népbanknál is 200.000 korona betét, nagyobbára közpénz vészett el.

Sok része volt e bajokban az egészségtelen, tulhajtott alapításoknak, melylyel e szegény vármegye valóban el volt árasztva, az igazgatósági tagok vidéken sokszor tapasztalható jóhiszemű járatlanságának; jelentékeny része volt az utóbbi évek összecsoportosuló csapásainak, a cholera-járványnak, az árvizeknek is, mely két csapás a megye virágzó fakereskedését tette tönkre, a több évi rossz termésnek, de tagadhatatlanul meg volt a maga szerepe sok helyen a rosszakaratnak, a lelkiismeretlenségnek is.

Természetes, hogy e szomorú tények a megye közgazdasági életére rendkívül hátrányosan hatottak. Az egymást ért bukások, beperesítések s az általános pénzhiány folytán az ingatlanok értéke devalválódott. Ennek különben egyik oka a telekkönyvi állapotok rendezetlensége is. Valóban sehol sem lenne sürgősebb szükség az új betétszerkesztés keresztülvitelére, mint e megyében. Hozzájárultak ehhez a végrehajtási törvény kijátszására irányuló s a hitelezők jogait illusoriussá tevő mindenféle visszaélések, melyek mind közrejátszottak, hogy sok helyen még a jelzálogilag bekebelezett követelések se legyenek biztosítottak tekintetők. Ily körülmények közt az egyéni hitel majdnem teljesen megrendült, sőt a jelzálogilag biztosítható hitel is a minimumra csökkent. Sok időre, legalább egy évtizedre lesz szükség, hogy e szomorú viszonyok javuljanak.

A megye területén ez idő szerint a következő pénzintézetek működnek:

	alaptőke	betét
1. Huszti önszegélyző népbank	94.000 kor.	87.000 kor.
2. Téesői takarékpénztár r. t.	120.000 »	196.000 »
3. Téesői keresk. bank	60.000 »	47.000 »
4. Viski polgári takarékpénztár	40.000 »	27.000 »
5. Hosszumezei népbank r. t.	60.000 »	34.000 »
6. Máramarosi takarékpénztár	600.000 »	2 362 000 »
7. Máramarosmegyei központi tkpénztár	100.000 »	290.000 »
8. M.-szigeti takarék és hitelbank r. t.	160.000 »	133.000 »
9. Felső-vissói takarékpénztár	240.000 »	270.000 »
10. Felső-vissói kereskedelmi bank	160.000 »	90.000 »
11. Borzai takarékpénztár	40.000 »	12.000 »
Összesen	1,674.000 kor.	3,547.000 kor.

A fenti adatokból kitűnik, hogy bár a régi bukások, vesztések igen érezhetők, ehhez viszonyítva a tőkegyűjtés tűrhető. A legegészségesebb alapokon nyugszik pénzügyileg a m.-szigeti takarékpénztár bukása után 1896-ban a budapesti pénzügyi részvételével alapított »Máramarosi takarékpénztár részvénytársaság«, melynek betéte kétszer akkora, mint az összes többi megyei intézeteké. Ez intézet hozta be a megyébe a $7\frac{1}{2}$ — $8\frac{0}{0}$ -os kamatlábat, a mi addig a nagy osztalékok, s betétek után fizetett magas kamatok miatt rendszerint 10— $12\frac{0}{0}$ -ot képviselt.

A kis emberek hitelszükségletének kielégítésére s az uzorás tartozásoktól való megmentésére remélhetőleg nagy befolyással lesznek a megye területén szervezés alatt álló hitelszövetkezetek. Eddigelé öt hitelszövetkezet van Máramarosban, a több év óta fennálló biztrai, továbbá a dolhai, kerecskei, huszti és kövesligeti hitelszövetkezetek. Az actio most a földművelésügyi kormány megbízottja által már az egész megyére kiterjesztetett, kapcsolatosan a fogyasztási szövetkezetek szervezésével. Ha a szervezés a kellő tapintattal és körültekintéssel vitetik keresztül, ha abba a megye lelkes, hazafias társadalma is bevonatik s ez által az intézmény népszerűsítettik, ha a kellő és ügybuzgó vezetés biztosítása által garantiák nyeretnek arra nézve, hogy a szövetkezetek nem a könnyelmű adósságcsinálásra, hanem a tényleges és elkerülhetlen hitel igények kielégítésére fognak módot nyújtani, ha e szövetkezetek — a mint nem kétlem — a megye minden arra érdemes lakójának jogos érdekeit vallásfelekezetekre és nemzetiségre való tekintet nélkül egyaránt fel fogják karolni, ha e szervezéssel az értelmiség és a nép között eddig zavartalanul fennállott legjobb viszony nem zavartatni, de szilárdítottatni fog, úgy e mozgalomnak nagy és áldásos hatása lehet.

Ezen itt vázolt szomorú közgazdasági viszonyok nyomainak természetesen meg kell lenniök a telekkönyvben, az ingatlanok forgalmára vonatkozó adatokban is. Erre nézve lássuk az évről-évre összegyűjtött hivatalos adatokat.

A telekkönyvi birtoktelemek forgalma 1891-től 1899-ig Máramaros vármegyében.

É v	A birtokváltások							
	eseteinek száma				összes pénzértéke koronákban			
	szerződés által	végrehajtás által	haláleset következett.	összes.	szerződés által	végrehajtás által	haláleset következtében	összesen
	szám szerint				szám szerint			
1891	4.902	136	1.162	6.200	1,282.502	109.700	564.066	1,956.268
1892	3.913	185	778	4.876	1,921.157	117.259	666.256	2,704.672
1893	4.621	159	895	5.615	1,756.752	153.778	572.580	2,483.110
1894	4.720	127	914	5.761	1,482.616	104.856	429.552	2,017.024
1895	5.534	159	978	6.671	1,671.258	100.702	786.716	2,558.676
1896	5.032	228	953	6.213	5,437.936	159.866	1,133.072	6,730.874
1897	5.507	337	1.013	6.857	4,468.142	334.144	586.908	5,389.194
1898	5.912	325	1.702	7.93	3,641.312	367.278	907.968	4,916.558
1899	6.822	482	1.545	8.849	1,876.666	614.924	1,180.660	3,672.250

A szerződés útján beállott s évről-évre szaporodást mutató birtokváltás a földbirtokok tulajdonosának gyakori változásáról tanuskodik, a mi közgazdasági szempontból határozottan kedvezőtlen.

De még kedvezőtlenebbül tűnik fel a helyzet, ha a birtokváltások végrehajtás által beállott eseteinek számát tekintjük. Itt már azt a megdöbbentő adatot látjuk, hogy míg az ily módon végrehajtás útján előállott birtokváltások száma 1891-ben még csak 136 volt, e szám évről-évre fokozatosan emelkedve, 1899-ben már 482-re emelkedett, s míg az ilyen birtokváltások értéke 1891-ben még csak 109.700 korona volt, addig az 1899. évi hasonló változások értéke 614.924 korona értéket tesz ki s így kilencz év alatt a végrehajtás útján való birtokváltás számszerűleg $3\frac{1}{2}$ -szeres, értékileg $5\frac{1}{2}$ -szeres emelkedést mutat.

Bár a közgazdasági helyzet az egész ország területén igen kedvezőtlen, de hogy a máramarosi viszonyok az

országos átlagnál is sokkal kedvezőtlenebbek, bizonyítja az a körülmény, hogy míg Magyarországon 876 lakosra esik egy végrehajtás (1889-ben még 947 lakosra esett egy), addig Máramarosban 556 lakosra.

De még elijesztőbb a kép, ha a birtokok megterhelte-
tésében előfordult változásokat vesszük szemügyre.

Erre nézve közlöm a hivatalos adatokból összeállított
következő kimutatást:

*A telekkönyvi birtoktestek megterheltségében előfordult változások
1891-től—1899-ig Máramaros vármegyében.*

Év	Új terhek keletkezése					Régi terhek megszüntetése			Az új és a régi megszüntetett terhek különbsége
	szerződés bekebelezése által	igazolt előjegyzés által	végrehajtás utján való bekebelezés által	hagyatéki átszolgáltatás által	összesen	a hitezők kielégítésére befolyt összeg elégtelenség miatt	a jognak más módon való megszűnése által	összesen	
A változások eseteinek száma:									
1891	3.530	28	580	187	4.325	19	1.402	1.421	2.904
1892	2.271	36	591	120	3.018	2	1.274	1.276	1.742
1893	3.082	38	545	212	3.877	1	1.030	1.091	2.846
1894	3.342	65	1.466	336	5.209	234	2.065	2.299	2.910
1895	4.619	169	1.736	300	6.824	35	2.985	3.020	3.804
1896	5.286	156	2.320	415	8.177	44	2.282	2.326	5.851
1897	3.438	254	1.516	450	5.658	148	2.006	2.154	3.504
1898	4.248	130	1.634	565	6.577	491	2.015	2.506	4.071
1899	3.980	52	1.114	427	5.573	382	2.957	3.289	2.284
A változások pénzértéke koronákban:									
1891	1,073.700	28.962	419.558	13.372	1,535.592	11.710	352.398	364.108	1,171.484
1892	1,237.310	13.184	321.119	22.589	1,594.202	894	1,144.358	1,145.252	448.950
1893	1,323.144	20.942	298.826	15.229	1,658.141	408.000	844.194	1,252.194	405.947
1894	2,199.102	96.736	859.754	56.632	3,212.224	103.166	900.234	1,003.400	2,208.824
1895	2,116.630	78.940	881.096	29.284	3,105.950	18.172	1,066.626	1,084.798	2,021.152
1896	3,856.354	194.590	1,167.244	145.270	5,363.458	75.424	1,722.158	1,797.582	3,565.876
1897	2,009.168	113.136	1,121.100	92.166	3,335.570	56.688	1,759.174	1,815.862	1,519.708
1898	2,125.232	251.424	737.118	63.366	3,177.140	221.226	1,193.712	1,414.938	1,762.202
1899	2,784.740	66.902	706.734	39.598	3,597.974	183.492	1,497.280	1,680.772	1,917.202

1891-től 1899-ig tehát a szerződés útján keletkezett új terhek évente 1,073.700 és 3,856.354 korona közt, a

végrehajtás útjani új terhek 419.558 és 1,167.224 korona közt váltakoznak állandón emelkedő irányban, mely emelkedés a szám szerinti változásoknál is tapasztalható.

Ha most az új terhek keletkezésére és a régi terhek megszüntetésére vonatkozó adatokat hasonlítjuk össze, azon eredményre jutunk, hogy a megye bekebelezett terhei a régi megszüntetett terhek levonásával kilencz év alatt 14,021.145 koronával szaporodtak.

Minden esetre nagy része van ezekben a pénzügyi bukásoknak. 1894-ben, a megyei pénzügyi válság kezdetének esztendejében, a végrehajtás útján való bekebelezés a megelőző évi 298.826 koronával szemben egyszerre 859.754 koronára, míg már 1896-ban 1,167.244 koronára, 1897-ben 1,121.100 koronára emelkedik. Bármiként legyen, horribilis, ijesztő szám ez e vármegye szegénységével szemben, különösen ha az évről-évre fokozatosan rosszabbul állapottal szemben nem látjuk a kibontakozást. Hiszen maga e néhány évi teherszaporulat felér Máramarosmegye egy évi összes mezőgazdasági terményei értékével.

Mielőtt e sorokat befejezném, az előbb közlött elszomorító adatoknak mintegy természetes folyományaként még egy igen fontos s ez évben Máramarosra is igen actualissá vált kérdéssel, a kivándorlás kérdésével kell foglalkoznom. Kezdjük a statisztikán.

Máramarosban Amerikába szóló útlevelek kiadattak:

	Darab
1897-ben	5
1898-ban	23
1899-ben	148
1900-ban	637

E számadatok bizonyítják, hogy a kivándorlás Máramarosban csak ez évben indult meg.

A kivándorlók kizárólag ruthének s a kivándorlás helye Dél-Amerika, illetve Argentina köztársaság. A jelen esetben azonban a kivándorlásnak oly fajtájával találkozunk, a mely eddigelé szokatlan s a felvidéken eddig szokásos kivándorlásnál sokkal veszélyesebb. Mig ugyanis eddig a kivándorlók csak egyedül mentek ki, családjukat, hozzátartozóikat azonban otthon hagyták, azután Amerikából segélyezték s a legtöbb esetben pár év múlva visszatértek, addig a máramarosi kivándorlók kis ingatlanukat, ingóságaitkat potom áron eladják s azután egész családjukat magukkal viszik.

A kivándorlást Udineből a »La Ligure Americana« nevű, úgy látszik emberkereskedéssel foglalkozó cég szervezi titkos ügynökei által. Igernek nekik családonként egy kilométer hosszúságú s 600 öl szélességű földterületet házzal, két darab marhával, mely terület pár év alatt örökös tulajdonukká válik. A családfőnek 80 forintot kell előre befizetni, a többiről a nevezett cég gondoskodik. A szegény, elámitott nép seregestől kéri a szükséges utleveleket s a közigazgatási hatóságok, a lelkeszi kar jó tanácsai, felvilágosításai sem képesek őket a kivándorlástól visszatartani. Pedig a főveszély ott van, hogy ezek a családostul kiköltözködő kivándorlók többé vissza nem térnek, ezek reánk nézve családostul végleg elvesztek.

A kivándorlók legnagyobb része a törpe- és részben a kis-birtokosok osztályából kerül ki. Vagyonosabb kisbirtokosok a kivándorlásra még nem vállalkoznak. A kivándorlás diagnosisául részemről azt állapítom meg, hogy a kivándorlási epidemia, mely az életrevalóbb, a világban jártas tótok közt már régóta dühöng, most érkezett el hozzánk, e röghöz tapadt, szülőföldjéhez szokott s ahhoz ragaszkodó nép közé. És itt az epidemia jó talajra is talált. A népesség jelentékenyen szaporodik s ezzel szemben a keresetforrások folyton apadóban vannak. A vasút, mely végeredményeiben óriási közgazdasági áldás, a nép keresetforrásait rendszerint más alapokra szokta helyezni. Itt a nép sok keresetforrásának, a fa- és sószállításnak és egyéb czikkek fuvarozásának elmaradásával szemben újabb keresetforrások csak igen nehezen nyíltak meg. A vasút nyomait nem követte a gyárkémények gomolygó füstje. A nagy távolság a gyári vállalatok keletkezését igen megnehezíti. Azután az erdőségek is hovatovább jobban letarolják, s az erdőtörvény rendelkezései szigorú életbeléptetésével mind kevesebb jövedelmet nyújtanak. E törvény életbelépte s az erdő- és legelő-elkülönítés keresztülvitele előtt a nép a határában levő területeket szabadon legeltetvén, a marhatenyésztés, a megye főmegélhetési forrása virágzott. A sok szigorítás, a min nézetem szerint a törvény keretén belől sokat lehetne könnyíteni, e tekintetben is igen megnehezítette a nép helyzetét. A megélhetés tehát nehéz, a közterhek nagyok s Amerikában boldoguló egyes társaik példája csábító. A legnyomorultabbul élvén, nincs mit veszteniök. Nehányan e sorok írójához is fordultak tanácsért s midőn igyekeztem őket a következményekre való

figyelmeztetéssel tervökről lebeszélni, azt felelték: »nehezebb nem lehet ott sem, csak könnyebb«.

Aztán tagadhatatlan, hogy e szegény népnek igen nagyok a közterhei. Talán sehol sem oly sújtó a II. osztályú keresetadó, mint e szegény emberek közt, hol az ingatlan után fizetett 50—60 kr. földadó s 80 kr. házadója után gyakran 4—5 firt II-od osztályú kereseti adót kell fizetnie. És ez még csak kis része az ő terheinek. A községi pótdadók a következő százalékokat mutatják:

30 ^o /o-ig	20	község,
30—40 ^o /o-ig	28	»
40—60 ^o /o-ig	51	»
60—80 ^o /o-ig	27	»
80—100 ^o /o-ig	13	»
100 ^o /o-on felül	6	» (7 községről nincs adatom).

Ha ehhez még hozzászámítjuk a mezőrendőrségi kiadásokat, az útdót, a községi útmunka-kötelezettséget, a vármegyei pótdót, egyeseknél a hadmentességi díjat, az egyházi, és iskolafentartási terheket, nem megyünk túlzásba, ha azt állítjuk, hogy egy ily szegény ember közterhe — ismétlem — például 50 kr. föld- és 80 kr. házadót véve alapul, 20—25 frtra is felemelkedik. A mély belátású pénzügyministerünk által kilátásba helyezett adóreform sehol sem fog oly égető sebeket orvosolni, mint e szegény emberek közt. Csak el ne késsünk!

És itt a segítség igen nehéz. E szegény embereken a hitel- és fogyasztási szövetkezetek azonnal nem segítenek. Ezek nagyobbára hitelképtelen egyének, kik a hitelszövetkezetben hitelhez nem juthatnak, a fogyasztási szövetkezetekben készpénzért vásárolni nem képesek. Itt sürgős segélyre van szükség, ideiglenes keresetforrások megnyitására, a jövő források megalapozására s különösen pedig a reményvesztett néprétegekben a bizalom felébresztésére, hogy a ki dolgozni, igyekezni akar, annak csak azért, mert szegény, nem kell elpusztulnia, mert ott van a segítő kéz, a mely őt becsületes munkájában, igyekezetében támogatja.

A kormány valóban kiváló, tényekben nyilvánuló jóindulata, a vármegyei hatóságok elismerésre méltó hatalmas tevékenysége egyelőre talán megállítja az epidemia továbbterjedését. De e mozgalom, mely a nép nagy nyomorában leli talaját, komoly cselekvésre int. Mélyen gyökeredző bajok csak mélyreható orvosszerekkel gyógyíthatók. Kormány, hatóságok és társadalom együttes működése

tarthatja meg csak e szegény, de jóra való lakosságot a hazának.

E szomorú képpel zárom be a Máramarosmegye közgazdasági helyzetéről adott rajzot.

Kötetekre menő az az anyag, a mi e közgazdasági monographia megírásánál még rendelkezésemre állana. És, fájdalom, mind csak a pauperismusról s annak rohamos terjedéséről tesz tanúságot. A rendelkezésemre álló tér szűk volta ez úttal munkám befejezésére készítet.

Nem volt nekem szándékomban e munka megírásánál az indokoltnál nagyobb figyelmet s részvétet gerjeszteni e derék vármegye iránt. Épen azért tartózkodtam is a nehéz helyzetnek még sötétebb kiszínezésétől. Eléggé sötéten kiszínezték azt a kérlelhetetlen statisztikai adatok.

Ezúttal még csupán azt kívánom megállapítani, hogy a nehéz, válságos viszonyok ellenére is ezt a derék vármegyét elveszettnek egyáltalában nem tekinthetem. S erre nekem a reményt kormányunk jóindulata, e vármegyének kiváló vezetősége, lelkes egyházi és világi értelmisége, becsületes, hazafias érzülettől áthatott népe és temérdek, kiaknázatlan kincse nyújtja. Természetesen az átalakuláshoz pár évtized szükséges; de ha e nép állattenyésztése s ezzel kapcsolatos mezőgazdasága a tejjgazdasággal, gyümölcs-tenyésztéssel kapcsolatosan aránylag csekély áldozatok árán virágzó állapotba hozatik; ha a szövetségek tapintatos körültekintéssel eszközölt felállításával mód nyílik arra, hogy a nép terhes adósságaitól szabaduljon s az eladósodástól meneküljön, ha a házi és gyáripár fejlesztésével a tisztességes kereset új forrásai nyílnak meg részére, s ha mindehhez megkapja a szükséges alapfeltételeket a cél tudatosan fejlesztett népnevelésben: úgy ez a föld pár évtized alatt még a boldogság tanyája lehet.

Adja Isten, hogy úgy legyen!

